

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY

JAZYK MECHANICKÉHO
POMERANČE V ČESKÉM
PŘEKLADU

THE LANGUAGE OF THE CLOCKWORK ORANGE
IN THE CZECH TRANSLATION

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

AUTORKA PRÁCE: Jiřina Janošíková
VEDOUcí PRÁCE: Mgr. Josef Línek, Ph.D.
OLOMOUC 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci *Jazyk Mechanického pomeranče v českém překladu* vypracovala samostatně na základě zdrojů uvedených v seznamu použité literatury.

V Olomouci 18. května 2012

Poděkování

Můj dík patří vedoucímu práce doktoru J. Línkovi za trpělivost a shovívavost.

Obsah

1. Úvod•5
2. Anthony Burgess a Mechanický pomeranč•6
 - 2.1 Anthony Burgess•6
 - 2.2 Mechanický pomeranč•7
3. Sociolekty – především slang – a problematika jejich překladu•10
 - 3.1 Sociolekty (sociální dialekty)•10
 - 3.2 Překlad slangu•12
4. Obohacování slovní zásoby•14
 - 4.1 Neologismy •14
5. Slovo tvorba•17
 - 5.1 Derivace•17
 - 5.2 Kompozice•18
 - 5.3 Reflexivizace•19
 - 5.4 Univerbizace•19
 - 5.5 Abreviace•19
6. Lexikální onomaziologie•20
 - 6.1 Kategorie modifikační•20
 - 6.2 Kategorie transpoziční•21
 - 6.3 Kategorie mutační•21
 - 6.4 Kategorie reprodukční a koordinační•21
7. Excerpce materiálu•22
 - 7.1 Sumarizace•22
 - 7.2 Kritéria a zdroje pro další třídění•22
 - 7.3 Jazyk a řeč•23
8. Neologismy vycházející z anglického jazyka•25
 - 8.1 Ortografická adaptace•25
 - 8.2 Substantiva•25
 - 8.3 Adjektiva•27
 - 8.4 Verba•28
 - 8.5 Adverbia•29
 - 8.6 Produktivita slovních základů•29
9. Neologismy vycházející z Burgessova jazyka nadsat•31

9.1	Ortografická adaptace	•31
9.2	Substantiva	•32
9.3	Adjektiva	•32
9.4	Verba	•33
9.5	Adverbia	•34
9.6	Produktivita slovních základů	•34
10.	Ostatní slova s nespécifikovaným výchozím jazykem a různými způsoby utvoření	•35
10.1	Hybridní kompozita	•35
10.2	Autorská slova	•35
10.3	Onomatopoeie	•36
10.4	Abreviace	•36
11.	Závěr	•37
	Anotace	•39
12.	Literatura	•40
13.	Slovník <i>Mechanického pomeranče</i>	•42
	Abstract	•50

1. Úvod

„Co teda jako bude, he?“, je vstupní otázka do světa Alexe a jeho tří frendíků. Do světa, jehož jazyk je nezvyklý, fascinující a sám autor se o něm v díle vyjadřuje takto:

„Quaint,“ said Dr Brodsky, like smiling, „the dialect of the tribe. Do you know anything of its provenance, Branom?“

„Odd bits of old rhytming slang,“ said Dr Branom, who did not look quite so much like a friend any more. „A bit of gipsy talk, too. But most of the roots are Slav. Propaganda. Subliminal penetration.“¹

Nad výše uvedenou pasáží se literární kritikové a jazykovědci pozastavují již od chvíle, kdy byl *Mechanický pomeranč* představen veřejnosti. Naše práce se však zabývá zněním českého překladu:

„Zvláštní,“ usmál se dr. Brodsky, „opravdu zvláštní kmenový dialekt. Víš něco o jeho původu, Branome?“

„Trocha zbytků původního městského slangu,“ řekl dr. Branom, kterej už nevydal tak přátelsky jako dřív. „Taky trocha cikánštiny. Ale většina slov má anglosaské nebo ruské kořeny. Propaganda. Podprahová infiltrace.“²

Cílem naší práce je analyzovat, jakým způsobem je tento specifický „kmenový dialekt“ převeden do jazyka slovanského, na němž se původně zakládá. Jak je tvořeno jeho lexikum. Zda a do jaké míry se podařilo vypůjčené cizí základy adaptovat do českého jazykového systému.

Nejprve předkládáme krátký exkurz do života a díla Anthonyho Burgesse. Pro objasnění sociálních skutečností shrneme obsah *Mechanického pomeranče* a popisujeme původní podobu Burgessova slangu zvaného nadsat.

Následující kapitolu věnujeme sociolektům, především slangu a obecné problematice jeho překladu.

Jako teoretické východisko naší analýzy zařazujeme stručný popis způsobů obohacování české slovní zásoby s důrazem na neologii. V další kapitole se věnujeme onomaziologickým kategoriím.

Pak následuje samotná analýza. Analyzovaný materiál členíme do kategorií podle jazyka, v němž je východisko derivovaných lexémů. Jedná se o skupinu s východiskem v angličtině a v ruštině. Každou kategorii jednotlivě analyzujeme v rámci zastoupených slovních druhů a onomaziologických kategorií příznačných pro vznik daných slov.

Poslední kapitola okrajově pojednává o dalších zvláštlostech, jež se v lexiku *Mechanického pomeranče* vyskytují, jsou jimi hybridní kompozita, překladatelova autorská slova, onomatopoeia a abreviace.

1 Burgess, A.: *A Clockwork Orange*. Penguin Books, London 1972, s. 91.

2 Burgess, A.: *Mechanický pomeranč*. Odeon, Praha 2010, s. 88.

2. Anthony Burgess a Mechanický pomeranč

2.1 Anthony Burgess

John Anthony Burgess Wilson (1917–1993) je vlastní jméno britského spisovatele, básníka, dramatika a literárního kritika, kterého známe pod pseudonymem Anthony Burgess. Jeho největším odkazem je novela *Mechanický pomeranč* (*A Clockwork Orange*, 1962), která se mimo jiné zařadila na 65. příčku žebříčku 100 nejlepších anglicky psaných novel dvacátého století sestaveného americkou Modern Library.¹

Burgess se narodil na předměstí Manchesteru v Anglii v katolicky založené rodině. Matka se živila jako kabaretní zpěvačka a tanečnice. Jeho otec byl hospodským pianistou a doprovázel svou hudbou promítání němých filmů. V roce 1918 Burgess přišel o matku, která ve svých 30 letech podlehla pandemii španělské chřipky. Poté ho vychovávala jeho teta a následně nevlastní matka. Tento fakt se odrazil v jeho pozdějším díle.²

Na univerzitě v Manchesteru vystudoval anglickou filologii a literaturu. Po službě v armádě několik let vyučoval anglickou literaturu na střední škole v Branbury. V roce 1954 se připojil k British Colonial Service a přijal místo učitele v Malajsii. Svou spisovatelskou dráhu započal právě tam. Psaní se věnoval jako ušlechtilé zábavě, jeho prvotina *Time for a Tiger* byla vydána pod pseudonymem Anthony Burgess. Po záhadném kolapsu na Borneu, se vrátil zpět do Anglie s diagnózou zhoubného mozkového nádoru. Vyhlídky na brzký konec života se stala podnětem pro další tvorbu, jejím účelem bylo především finančně zabezpečit manželku, budoucí vdovu. V roce 1962 publikoval sedm novel, mezi nimi *A Clockwork Orange*. Následně se však ukázalo, že diagnóza byla chybná a Burgess žil dalších 33 let.³

Dalším významným počinem je komická trilogie o obhroublém básníkovi s nedostatkem inspirace. První díl *Inside Mr Enderby* (1963) vydal pod pseudonymem Joseph Kell. Sleduje Enderbyho milostná, kulturní a gastronomická dobrodružství v Anglii, Římě, Maroku a New Yorku. Tato trilogie poskytla místo pro rozvinutí jeho vynalézavé a trefné sociální satiry a jazykových experimentů, které jsou dále typické pro jeho dílo.⁴

Z mnoha oblastí jeho působení zmiňme také kritické studie o díle Jamese Joyce (*Here Comes Everybody*, 1965), které je jedním z vlivů, jež silně působily na Burgessovy jazykové experimenty.⁵

1 URL: <<http://www.modernlibrary.com/top-100/100-best-novels/>>

2 URL: <<http://www.anthonyburgess.org/about-anthony-burgess/burgess-a-brief-life>>

3 Ousby, I.: *Literature in English*. Cambridge University Press, Cambridge 1993, s 133.

4 Drabble, M. (ed.): *English Literature*. Oxford University Press, Oxford 2000, s 149.

5 Stříbrný, Z.: *Dějiny anglické literatury 2*. Academia, Praha 1987, s 698.

Vedle biografických děl, věnovaných Hemingwayovi, D. H. Lawrencovi a Shakespearovi, Burgess napsal i mnoho scénářů, televizních předloh a kritik. Věnoval se také překládání cizích dramát.

Obrovským talentem vynikal zároveň v oblasti hudby, kde původně spočívaly jeho ambice (svou první symfonii složil v 18 letech). Zkomponoval mnoho sonát, symfonií a koncertů. Dokonce složil hudební skladbu na motivy Joycova *Oddysea*.¹

2.2 Mechanický pomeranč

Dystopický obraz společnosti, který Burgess v *Mechanickém pomeranči* předkládá, je zasazen do Anglie nedaleké budoucnosti. Pro objasnění užití slangového jazyka a sociálních souvislostí stručně předkládáme základní linii příběhu, která očima patnáctiletého sociopatického delikventa Alexe popisuje děsivou představu násilí, dobra, zla a manipulace s lidskou myslí. Alex, hlavní protagonista a vyprávěč, nechává čtenáře nahlédnout do svého světa, kde mladí lidé nedokáží žít bez „supernásilí“ – okrádání, rvaček, znásilňování a drog.

Novela je rozčleněna do tří částí po sedmi kapitolách. V průběhu první části se Alex a jeho parta pod vlivem drog oddávají svým obvyklým násilným zábavám. Při loupežném přepadení, kdy se Alex snaží obhájit svou vedoucí pozici mezi druhy, se situace vymkne kontrole a on skončí zatčený v cele. Místo výčitkami svědomí trpí zradou svých druhů.

Ve druhé části sledujeme Alexe v nápravném zařízení, kde se zdánlivě obrátil k lepšímu – ke studiu Bible. Jeho pohnutky opět nejsou čisté, vyžívá se v pasážích o krvavých bitvách, popravě Krista. Dobrovolně se rozhodne podstoupit alternativní metodu léčby založenou na přeprogramování lidské mysli. Jedná se o pokus založený na pavlovovském podmíněném reflexu. Výsledkem léčby je Alexova tělesná reakce při samotném pomýšlení na násilí. Není schopen jej páchat, ale ani se bránit. Stává se tak obětí společnosti.

Závěrečná část zobrazuje kvalitu, či spíše nekvalitu, Alexova života po návratu z vězení. Odmítnut rodiči je vydán na pospas společnosti. Uvažuje o sebevraždě, ale stává se obětí násilné pomsty spáchané jeho vlastní obětí z minulosti. Při zásahu policejní jednotky se setkává s bývalými druhy, i oni si na jeho bezmoci vyberou daň a brutálně mu ublíží. Útočiště nalezne paradoxně v domě, který před lety přepadl. Zaplétá se do politických otázek a nakonec se stává jejich obětním beránkem. Po neúspěšném pokusu o sebevraždu je vládou rehabilitován a navrací se k běžnému životu.

Diskutovaná závěrečná kapitola líčí zlomový okamžik Alexova života – přechod do dospělosti, kdy Alex pochopí, že jeho dosavadní jednání bylo nezralé a projeví lítost.

V americkém vydání *Mechanického pomeranče* byla tato kapitola vynechána. Z verze bez závěrečné kapitoly vychází i filmové zpracování Stanleyho Kubricka z roku 1971, které Burgessův příběh proslavilo. Film byl pro explicitní předvádění násilí v Anglii dlouho zakázaný.

¹ Brich, D.: English Literature. Oxford University Press, Oxford 2009, s. 172.

2.2.1 Nadsat

Nejvýraznějším rysem *Mechanického pomeranče* je řeč, kterou nechává autor promlouvat hlavního hrdinu. Jedná se o uměle vytvořený slang nazvaný Burgessem nadsat (v českém překladu označený jako jazyk týnů). Nadsat užívá skupina náctiletých, jejím představitelem je vypravěč příběhu, navozuje atmosféru života městských povalečů a zlosynů. Můžeme jej označit za jistý druh slangu. Slang u mladých lidí obecně bývá považován za prostředek, jak šokovat a provokovat. Jeho užití je projevem vzpoury či neposlušnosti vůči autoritám. Typickými nástroji bývají metaforické frazeologismy, hovorové metafory, nadsazená expresivita, ironizování, komičnost a hlavně hra s jazykem – tedy to, co nacházíme v Burgessově díle.¹

Nadsat vznikl umným překřížením angličtiny a ruštiny. Burgess jistou dobu pobýval v Sovětském svazu a v kombinaci s jeho dokonalým hudebním sluchem dokázal vytvořit „jazykový koncert“.² Při tvorbě jazyka Burgess využíval různých postupů. Dbal více na fonetickou podobu slova než na jeho význam. Dobrým příkladem může být anglické kompozitum *horrorshow*, kterému dal Burgess zcela jiný význam vycházející z podobnosti s ruským adjektivem *khorošho*. Dalším typem jsou anglicko-ruská hybridní slova s ruským původem a anglickou ortografickou podobou. Často vycházel také z figur jako jsou onomatopoeie (*bell ringringringring*), epizeuxis (*after page after page after*) a ze slovních hříček (*appy polly loggy*).³

Americká edice *Mechanického pomeranče* vyšla v roce 1963 rozšířená o doslov literárního kritika Stanleyho Edgara Hymana. (Pravděpodobně výměnou za poslední kapitolu, která byla považována za nekorespondující se zbytkem díla. Z této edice vycházel i Kubrick, proto ve filmové podobě není tato kapitola zohledněna. Kubrick se o její existenci dozvěděl až po natočení filmu.) Domníval se, že není možné číst knihu bez slovníčku, pokud čtenář není znalý ruštiny nebo se nemůže dovtípnout významu z kontextu. Proto takový slovníček sestavil. Pokusil se dohledat motivaci Burgessových neologismů v původních ruských výrazech. Burgess vydání se slovníčkem odmítal. Zastával názor, že slovníček čtenáře ochuzuje o nutnost domýšlet si a vyvozovat sémantický význam slov z kontextu.

2.2.2 Český překlad

Český překlad *Mechanického pomeranče* poprvé vyšel v roce 1992 v nakladatelství Volvox Globator v překladu Ladislava Šenkyříka. Šenkyřík „překládá z angličtiny hlavně moderní americkou literaturu, z níž tlumočí románová díla, povídkovou tvorbu i básnické texty; soustavně se věnuje překladům děl Ch. Bukowského. Řada překladů byla publikována

1 Knittlová, D. a kol.: Překlad a překládání. Univerzita Palackého, Olomouc, 2010, s. 105.

2 Hilský, M.: Současný britský román. H&H, Praha 1992, s. 67.

3 Selnon, W.: Understanding Nadsat Talk in Anthony Burgess' a Clockwork Orange, URL <<http://voices.yahoo.com/understanding-nadsat-talk-anthony-burgess-clockwork-472506.html?cat=9>>

v časopisech (Playboy). Překládá rovněž literaturu faktu.“¹ V současnosti působí ve výboru Obce překladatelů. Další dvě vydání *Mechanického pomeranče* (1996 a 2002 Volvox Globator) obsahovala drobné změny, čtvrté vydání tentokrát u Euromedia Group prošlo novou redakční úpravou a novou sazbou. Poslední, páté vydání je z roku 2010 v edici Odeon.

¹ URL: < http://www.obecprekladatelu.cz/_ftp/DUP/S/SenkyrikLadislav.htm >

3. Sociolekty – především slang – a problematika jejich překladu

3.1 Sociolekty (sociální dialekty)

Řečové chování uživatelů jazyka ovlivňuje mnoho faktorů, které se v průběhu jejich života mění. Ovlivňují je sociální, kulturní, vzdělanostní, politické a mnohé další činitele. Výzkumem sociálních vlivů na jazykový systém, resp. funkčním využitím jazyka v sociální komunikaci se zabývá lingvistická subdisciplína zvaná sociolingvistika.¹ Sociolingvistické studie se nezdá zabývají dialekty, slangy a jinými jazykovými zvláštnostmi určitých, obvykle okrajových, vrstev společnosti.

Sociolekt coby jazyk určité sociální skupiny od národního jazyka odlišuje jeho slovní zásoba, frazeologie a sémantické dominanty. Není jedinou formou jazyka jeho uživatelů. Slouží jim pouze jako doplňkový nástroj komunikace v určitém sociálním nebo profesním prostředí. Podle tradice slovanské lingvistiky mezi sociolekty řadíme pouze argot, žargon, slang a profesní mluvu. Naopak musíme od sociolektu odlišit obecnou češtinu a obscénní či vulgární slovní zásobu, neboť není skupinově ohraničena.²

3.1.1 Argot

Argot v užším slova smyslu označuje jazyk vyřazených společenských vrstev, tedy zlodějů, bezdomovců, podvodníků a podobných skupin. Typický je pro argot expresivní charakter a stylisticky snížená slovní zásoba a frazeologie. Argot často plnil funkci utajovací, kterou se chtěly dané skupiny oddělit od ostatních. Důvodem utajování mohla být obrana před představiteli zákona, zachování profesního tajemství řemesla či tabuizace a eufemizace sdělované zprávy.

Některé argotismy postupně pronikly do dalších sociálních skupin a z nich do jazyka hovorového nebo dokonce spisovného. „Odhalené“ obecně známé výrazy jsou nahrazovány výrazivem novým.

3.1.2 Profesní mluva

Professionalismy vznikají mezi představiteli určitých profesí a řemesel, jejich účelem je speciálně označit pojem, který v mateřském jazyce nemá terminologické označení. Nebo

1 Maříková, H. a kol.: Sociolingvistika in Velký sociologický slovník. Karolinum, Praha 1996, s. 1017.

2 Hugo J. a kol.: Slovník nespisovné češtiny. Maxdorf, Praha 2009, s. 11nn.

naopak naplňují potřebu zjednodušit složitý odborný název. Dynamika profesní mluvy je minimální, díky nominativnímu charakteru přetrvávají některé profesionalismy po relativně dlouhý čas. Minimální je také synonymnost, neboť je v rozporu s potřebou rychle a jednoznačně se dorozumět.

3.1.3 Žargon

Definice žargonu se v národních lingvistikách značně liší. V české lingvistice se tento termín objevuje zřídka. Obecně jej však můžeme považovat za synonymum slangu, případně i argotu. Žargon se však odlišuje od výše uvedených svou větší otevřeností vůči ostatním sociálním skupinám.

3.1.4 Slang

Termín slang se objevil v polovině 18. století v Anglii a původně označoval vulgární jazyk.¹ V současnosti je slang definován jako „svěbytná součást národního jazyka, jež má podobu nespisovné nebo hovorové vrstvy speciálních pojmenování (jednoslovných i frazémů), realizované v běžném, nejčastěji polooficiálním a neoficiálním jazykovém styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů, a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí či k zájmové sféře“.²

Onomaziologickou motivací slangových názvů není potřeba pojmenovávat nové jevy, nýbrž expresivně překódovat již známé pojmy a také jejich hodnocení a přehodnocení. Tím dává mluvčí najevo svou touhu po originalitě výrazu, jeho aktualizaci a svůj smysl pro hravost.

Dynamiku slangu podmiňuje kulturně-politický život společnosti a jazyková móda. Mnoho lexémů a frazémů tedy má velmi krátkého trvání, které závisí na mimojazykových důvodech jejich vzniku.

Základním znakem slangových výrazů je nespisovnost. Považujeme je za synonymní k pojmenováním spisovným. Musíme však podotknout, že ne všechny výrazy mají stejnou míru nespisovnosti. Hubáček³ uvádí následující příklad: do spisovné vrstvy jazyka zařadíme odborné termíny (státní zkouška) a názvy neterminologické povahy (státnice), názvy slangové vydělíme podle jejich expresivity. V daném příkladu je znám pouze výraz neexpresivní (šťácka).

Výstižnost, stručnost a zároveň kontextová jasnost jsou požadavky, kterými slangové výrazivo prokazuje svou komunikativní funkčnost. Aktuální pro tvorbu slangových názvů je univerbizace. Výrazivo tak vzniká odvozováním, skládáním, zkracováním i přejímáním. Jen zřídka ve slangu nalézáme pojmenování víceslovná.

1 Hubáček, J.: O českých slanzích. Profil, Ostrava 1979, s. 9.

2 Slang in Encyklopedický slovník češtiny. NLN, Praha 2002, s. 405.

3 Hubáček, J.: O českých slanzích. Profil, Ostrava 1979, s. 19n.

3.1.4.1 Obecný slang

Termín slang se mezi uživateli vyskytuje v širším slova smyslu a označuje všeobecně známé a hojně užívané výrazy, jejichž původ je v mluvách různých sociálních skupin. S těmito lexémy se často setkáváme v hovorovém jazyce, umělecké literatuře a v médiích. Molnarová uvádí tuto definici: Obecný slang je „hojně rozšířená a všeobecně známá vrstva slovní zásoby a frazeologie v prostředí živého hovorového jazyka, která je poměrně ustálená v rámci určitého období, velmi různorodá co se týče jejího genetického složení a stupně přiblížení ke spisovnému jazyku a má jasný expresivně-hodnotící charakter.“¹

3.2 Překlad slangu

Každý národní jazyk má svéráznou a pro něj charakteristickou konotaci slov. Není možné nalézt dva jazyky, kde by byla významová konotace výpovědi stejná. Jazyky se od sebe liší stejně jako emoce a povaha jejich uživatelů. Užívání jazyka je rozrůzněno i mezi jednotlivými mluvčími. Není možné sestavit konkrétní pravidla, jakým způsobem převádět jeden jazyk do druhého.²

Pro emocionální hodnocení najdeme v některých jazycích shodné či podobné prostředky – citoslovce, deminutiva i frazeologismy a úsloví. Emocionální prostředky v angličtině jsou koncentrovanější než v češtině. Emocionálnost se v angličtině často odvozuje pouze z kontextu nebo vyplývá ze situace. Naproti tomu čeština má k dispozici mnohem více morfologických jazykových prostředků. V lexikální rovině nalzáme nespočet slov s inherentní expresivitou. Pokud emocionálnost zkombinujeme se slovem z jiné jazykové vrstvy – hlavně nespisovné – účinek výrazu ještě znásobíme.

Při porovnání jazykové situace české a anglické zjistíme velké rozdíly mezi jazykovými vrstvami a útvary. Český překladatel tedy musí využít prvky, které má k dispozici a považuje je za adekvátní dané situaci. Orientovat se může prostřednictvím Slovníku spisovné češtiny, který poskytuje informace o výrazech z mnoha jazykových vrstev od hovorových po vulgární.

Vystižení správné konotace je stejně důležité jako správné pochopení denotačních složek. V současné překladatelské praxi se upřednostňuje funkční překlad před překladem filologickým. Funkční překlad je plynulejší, idiomatictější, čtivější a pro čtenáře přijatelnější. V této formě překladu dochází k syntaktickým přestavbám a hledání běžnějších výrazů. Při hodnocení překladu není možné stavět jednotlivinu proti jednotlivině, hodnotit se musí celek a jeho funkčnost.

Knittlová uvádí, že lexémy s konotací slangovou se dnes stále častěji vyskytují v literatuře, kde pomáhají dotvářet situace nebo charakterizovat postavy, mají pojmenovat skutečnost barvitě, expresivně a zároveň ji hodnotit a vyjádřit stanovisko. Autor těchto prvků většinou neužívá ve snaze zachytit autenticitu nespisovného projevu, jedná se o funkci

1 Hugo J. a kol.: Slovník nespisovné češtiny. Maxdorf, Praha 2009, s. 14.

2 Knittlová, D.: Překlad a překládání. Univerzita Palackého, Olomouc 2010, s. 62n.

estetickou. Navíc tímto způsobem může autor vyjádřit neformální vztah ke sdělení a adresátovi. Nepřesnost v určování stylistických konotací lexikálních jednotek nižších stylových vrstev souvisí s rychlou proměnlivostí těchto prvků.¹

O současném anglickém slangu se vyjadřuje takto: „Vzniká přirozenou potřebou tvoření nových slov, která promluvu citově podbarvují a vyjadřují subjektivní hodnocení skutečnosti. Není to však nějaký tajný kód, anglický mluvčí mu snadno rozumí, jenže ho nepovažuje za něco zcela regulérního.“² Považuje tedy za zkreslení stylu, pokud překladatel anglický slang nahradí českými zhrubělými a vulgárními slovy.

3.2.1 Překlad slangu *Mechanického pomeranče*

Při netradičním užití jazyka je potřeba uvážit celkový styl díla a na základě toho řešit jednotlivé stylistické problémy. Překlad lingvistického experimentu tedy vyžaduje vlastní kreativní invenci překladatele. Ztotožňujeme se s názorem J. Levého, který literární překlad chápe jako uměleckou činnost, jako umění svého druhu.³

Cílem této práce není hodnotit míru úspěšnosti překladu Ladislava Šenkyříka. Náš výzkum se profiluje lingvisticky a klade si za cíl analyzovat postupy, kterými byla estetická funkce vytvořená Burgessem přenesena do českého jazyka.

1 Knittlová, D.: Překlad a překládání. Univerzita Palackého, Olomouc 2010, s. 63n.

2 Ibidem s. 106

3 Levý, J.: Umění překladu. Ivo Železný, Praha 1998.

4. Obohacování slovní zásoby

V Šenkyříkově překladu se objevuje mnoho nových slov, která se běžně nevyskytují v českém lexiku. Lexikální jednotky, které se ve vztahu ke slovní zásobě vyznačují novostí z hlediska vzniku i funkce, nazýváme neologismy. Neologismy vznikají ve všech útvarech národního jazyka stejně jako ve všech komunikačních sférách. Neologizace slovní zásoby je obecným procesem v jazyce. Skupinou těchto lexémů se zabývá neologie.¹

Podle typu užití mezi neologismy dále vymezujeme okazionalismy, individualismy, módní a dobová slova. Většina Šenkyříkových neologismů byla vytvořena jen pro jedinečnou příležitost a nikdy jindy již nebudou použita. Touto definicí se zařazují do kategorie okazionalních pojmenování a autorských či textových slov.²

4.1 Neologismy

Nové slovní prostředky mohou mít různou povahu. Jsou předmětem lingvistického zájmu již po delší dobu. U nás se jimi dlouhodobě zabývá především Olga Martinová. Následující členění neologismů přebíráme z publikace Z. Sochové *Co ve slovnících nenajdete: Novinky v současné slovní zásobě*.³

4.1.1 Neologismy lexikální

Do této skupiny řadíme princip přejímání lexik z cizího jazyka bez českého ekvivalentu. Nejčastěji se jedná o anglické výrazy (*briefing, dresing*), francouzské (*butik, parkúr*), občas italské (*cuketa, kapučíno*) a zřídka latinské (*sponzor, recyklace*).

Vznikají i novotvary domácí (*bezdomovec, bezodpadový*). Nevhodně se rozšířilo denominativní odvozování sloves od základů cizích i domácích (*prognózovat, dozorovat*).

4.1.1.1 Přejímání cizích lexikálních jednotek

Přejímání je důsledkem kontaktů jazyků. Vzniká tak potřeba pojmenovat cizí skutečnosti. Mezi přejatými slovy nejvíce převládají substantiva. „Cizí slova se objevují také v překladech, a protože jsou většinou příznaková a charakterizují jisté prostředí, stávají se i prostředkem synonymického odstiňování a diferenciací.“⁴ Pokud se zaměříme na současnou situaci slovní zásoby češtiny, nalezneme jako nejvýznamnější zdroj obohacování jazyka

1 Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Academia, Praha 1985, s. 98.

2 Martinová, O.: Neologismus in Encyklopedický slovník češtiny. NLN, Praha 2002, s. 284.

3 Sochová, Z.: Co ve slovnících nenajdete: Novinky v současné slovní zásobě. Portál, Praha 1994.

4 Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Academia, Praha 1985, s. 100.

angličtinu. Přejímky z jiných jazyků se v poměru s anglicizmy zdají zanedbatelné. Mnohé původem neanglické výrazy (internacionalizmy) se do češtiny dostaly právě působením angličtiny.¹

Vliv slovanských jazyků na současnou slovní zásobu je velmi nevýrazný. Termíny, které jsme přejali z ruštiny díky změnám v politickém prostředí bývalé SSSR, se povětšinou staly internacionálními – *gulag*, *privatizace*.

Ostatní západoevropské jazyky naši slovní zásobu rozšířily o lexémy specifické pro určité země či regiony. Jedná se např. o oblast gastronomie (*gyros* z řečtiny, *pizzeria* z italštiny, *croissant* z francouzštiny), módy (*glamour* z francouzštiny), o terminologii pracovní (*ombudsman* ze švédštiny), další lexémy se uplatňují v oblasti publicistiky či práva.

Jazyky orientální a asijské nás obohatily o výrazivo v oblasti sportu a bojových umění (*aikido*, *kung-fu*, *tai-či*), stále populárnější alternativní medicíny (*čakra*, *reiki*, *shiatsu*) a do české kultury pronikající druhy asijské zábavy (*karaoke*, *manga*, *tamagoči*).

Proces přejímání cizích lexémů můžeme popsat jako „integraci převzatého prvku do slovní zásoby přebírajícího jazykového útvaru, přičemž aktivní úlohu sehrává přebírající útvar.“² Použití jazykového elementu mluvčími není zárukou toho, že proces integrace do slovní zásoby češtiny proběhne. Mnoho lexémů zůstane na úrovni občasných výpůjček jako Šenkyříkův slang *Mechanického pomeranče*.

První známkou integrace je opakované používání výrazu při komunikaci. Nízký stupeň integrace definujeme podle toho, že daný lexém se nestane součástí morfologických a slovtvorných paradigmat. Svou slovnědruhovou povahu a gramatické významy vyjadřuje pouze skrze syntagma. Pak se syntagmatická struktura upraví tak, aby bylo možné použít přejatý lexém v pozici vhodné pro objasnění jeho sémantiky.

Přizpůsobování se češtině považujeme za tendenci k integraci. Tato tendence probíhá u různých slov jinou měrou a po různých stránkách. Obvykle se jedná o změny pravopisné, tvaroslovné, výslovnostní a slovtvorné.

4.1.2 Sémantické neologismy

Nová pojmenování se častěji než tvorbou nového lexému realizují sémantickým tvořením, které probíhá rozšířením, specializací nebo přenesením původního významu. Cizí lexikální jednotky často v češtině prochází sémantickým vývojem (např. anglické slovo *rowdies* se v češtině ujalo pouze pro mladé fotbalové fanoušky tropící výtržnosti nikoli pro jakékoli výtržníky).

Rozšíření sémantického významu vidíme např. u slova *dceřiný* (*dceřině podniky*). Příkladem specializace je termín aukce (*privatizační aukce*). Přenesení významu demonstrujeme na příkladu slova *koš* (*spotřební koš*). Sémantické tvoření probíhá také pomocí přejímání nových podob přídavných jmen, nebo ožívováním podob méně užívaných (*manipulační poplatek* – *manipulativní technika*).

1 Mravinacová, J.: Přejímání cizích lexémů in *Neologismy v dnešní češtině*. ÚJČ AV ČR, Praha 2005, s. 187.

2 *Ibidem* s. 189.

4.1.3 Kontextové neologismy

Poslední skupina neologismů je úzce spojena s kontextem, který jim dává nový význam. Kontextový celek tak nemá nic společného s původním významem slova (*skleníkový efekt, modré přilby*). Některé „staronové“ výrazy se objevují s novou platností. Např. region je dnes běžným označením pro geopolitickou oblast, kde se nabízí spolupráce (*příhraniční regiony*). Vracejí se i výrazy tabuizované minulým režimem, převážně z oblasti náboženství, kriminalistiky a sexuologie (*rekolekce, figurant, voyér*).

4.1.4 Okazionalismy

Slovo vznikající příležitostně v procesu tvoření textu obvykle pro jedno konkrétní použití podmíněné kontextem nazýváme okazionalismem. Nalezneme je nejen v oblasti umělecké a esejistické, ale také v publicistice a odborném stylu. Okazionalismus je definován jedinečností aktu jeho utvoření, řečovým charakterem, autorstvím, vázaností na kontext, neuzuálností. Dále také jednorázovým užitím, jeho zvláštností, nápadností, novostí a neobvyklostí.¹ Na rozdíl od neologismů nebývají okazionalismy jazykovým společenstvím akceptovány, uchovávají si svou novost a neobvyklost bez ohledu na dobu, kdy byly utvořeny.

Okazionalismy vyskytující se v českém překladu *Mechanického pomeranče* můžeme z velké části označit za hapax legomena, neboť jejich výskyt je doložen pouze jednou.²

1 Martinová, O.: Okazionalismus in Encyklopedický slovník češtiny. NLN, Praha 2002, s. 292.

2 Hladká, Z.: Hapax legomenon in Encyklopedický slovník češtiny. NLN, Praha 2002, s. 189.

5. Slovtvorba

Slovtvorba zahrnuje jak procesy tvoření slov, tak výsledky tohoto tvoření, přičemž do procesu patří nejen jednorázový akt utvoření, který je individuální a řídký, ale hlavně reprodukce tohoto tvoření v řeči. Tu považujeme za jev sociální a běžný.

Ke slovtvorbě neodmyslitelně patří pojmy fundace a motivace. Oba definují vztah podmíněnosti jednoho slova druhým, ovšem každý z jiného úhlu pohledu.

Fundace je základním slovtvorným vztahem, kdy fundované slovo, jehož struktura je obvykle sémanticky i formálně složitější, je založeno na slovu fundujícím (může se jednat i o více slov) sémanticky i formálně jednodušším.

Motivovanost je vztahem paralelním k fundaci. Pojmenování motivované se ozřejmuje prostřednictvím pojmenování motivujícího a to po stránce formální i sémantické.

Vztah fundace uplatňujeme převážně z hlediska mluvčího při produkci a reprodukci slov, motivace se naopak pojí s posluchačem a interpretací slov. Pro oba vztahy je však společný princip, že jednodušším se objasňuje složitější.

Členění slovtvorných postupů přejímáme z *Mluvnice češtiny 1*.¹

5.1 Derivace²

Odvozování je základní a nejrozšířenější způsob tvoření slov v češtině. Probíhá změnou morfémové stavby fundujícího slova. Proto odlišujeme odvozovací základ a odvozovací formant. Čisté odvozování se týká pouze případů, kdy je fundující pojmenování jednoslovné. Kmen slova rozšiřujeme o slovtvorný afix, vpředu je nazýván prefixem (předponou), vzadu sufixem (příponou).

5.1.1 Prefixace

Při prefixaci se nemění charakter fundujícího slova, to si ponechává svůj slovní druh i paradigmatickou příslušnost (*tištěný, tištěná, tištěné – potišťený, potišťená, potišťené*). Nepochází tedy ke změně gramatického charakteru, mění se pouze lexikální význam základového slova. Nejprizmatičnější je prefixace v češtině pro sloveso, méně pak pro adjektiva, adverbia a substantiva.

¹ Dokulil, M.; Horálek, K.: *Mluvnice češtiny 1*. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia, Praha 1986, s. 191nn.

² *Ibidem* s. 231nn.

5.1.2 Sufixace

Sufixace mění fundující slovo podstatnějším způsobem. Kmen základového slova se rozšiřuje o sufix a navíc dostává i novou paradigmatickou charakteristiku a často i slovnědruhovou příslušnost, která se shoduje s charakterem připojeného sufixu (*zub – zubn(i)*). Sufix na rozdíl od prefixu nikdy nevystupuje jako samostatné slovo (výjimka *-ismus*).

5.1.3 Další způsoby

Smíšený způsob derivace **prefixálně-sufixální** je charakteristický současným užitím předpony i přípony (*modr(-ý) – na-modr-al(ý)*).

Druhotně se vyskytují i způsoby založené na principu zpětném. Mluvíme o **desufixaci** (*slunce – slunit*) a **deprefixaci** (*zá-sek – sek*). Při spojení zpětné derivace s derivací novou mluvíme o derivaci záměnné, tedy **transprefixaci** (*přibledlý – pobledlý*) a **transsufixaci** (*zubař – zubák*). Tyto nepřímé postupy vnímáme jako okrajové s výrazným stylistickým příznakem.

Pokud změníme tvaroslovnou charakteristiku, jedná se také o derivaci nazývanou **bezafixální** nebo **konverzi** (v širším smyslu). Slovtvorný kmen fundovaného slova zůstává beze změny a odvození provedeme výměnou tvaroslovné charakteristiky (*vesel-ý – vesel-e, lov-it – lov-(Ø)*). Východiskem se může stát i předložkový pád (*na břehu – nábřež(i)*).

Tvořit slova můžeme i smíšeným způsobem **prefixálně-konverzním** při odvozování sloves (*skák-(at) – poskak-(ovat)*). Vedlejší slovtvorný postup, který často provází derivaci, je alternace hlásek v základu (*zub – zoubek*).

Bezafixální derivaci nesmíme zaměňovat s **konverzí v užším smyslu**, kdy dochází k přechodu lexému z jedné slovnědruhové kategorie do druhé, aniž by se kmen jakýmkoli způsobem změnil. Tento proces probíhá pouze u neohebných slovních druhů např. při změně adverbia v předložku (*stát vedle – vedle domu*).

V širším smyslu do této kategorie zařazujeme i slovnědruhový přechod, při kterém se cílové slovo odlišuje od výchozího tvaru po kvantitativní stránce. Jedná se o substantivizaci adjektiv (adj. *vrchní – vrchní subst.*) a adverbializaci, kdy jde např. o adverbializaci předložkového pádu jména a zájmena (*zaprvé, mezitím*). Tyto příslovecné sprežky se také druhotně chápou jako odvozené od jmen prefixálně-sufixálním postupem (*hora – nahoře*).

5.2 Kompozice¹

Mnohem méně užívaným způsobem tvoření slov v češtině je kompozice, proces, kdy se dvě (nebo více) plnovýznamová slova spojí v jeden celek. Pokud se syntaktická dvojice nebo složitější větné syntagma spojí bez morfologické změny, nazýváme tento proces juxta pozicí neboli spřahováním. V ostatních případech se jedná o kompozici (skládání). Oba procesy produkují obdobné výsledky, proto jsou často považovány za způsob jediný – kompozici v širším smyslu. Vzhledem k různé struktuře a povaze vzniku je nutné oba způsoby rozlišit.

¹ Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia, Praha 1986, s. 451nn.

Při **kompozici** vycházíme zpravidla ze dvou fundujících slov, výjimečně z více. Mohou to být nezávislé jednotky nebo členy syntaktické dvojice. Jedno motivující slovo tvoří opěrný člen kompozita a ponechává si svou formu a gramatický význam. Druhé slovo tvoří přední člen a je neutralizováno. Jeho koncovky jsou nahrazeny koněkem, který ovšem může být i nulový (*kož-e-luh, cest-Ø-mistr*).

Při **juxtapozici** si jednotlivé členy ve všech tvarech (případně v reprezentativním) ponechávají tvar totožný se základovými slovy. V češtině tímto způsobem tvoříme číslovky (*třiadvacátý*), adjektiva (*pravděpodobný*), méně pak příslovce (*bohužel*) a zřídka substantiva (*zeměžluč*), především substantiva slovesná (*zvmrtvýchvstání*). Juxtapozita mají jeden hlavní přízvuk a ustálený pořádek jednotlivých komponentů.

Častěji se setkáváme se způsobem smíšeným kompozičně-derivačním, při kterém je kompozice pouze průvodním postupem derivace. Základem je vždy větné syntagma (léčit zvířata – *zvěrolékař*). Při tomto postupu může být druhý opěrný člen vzhledem k prvnímu členu určujícím a z onomaziologického hlediska jsou tato kompozita většinou mutační (*dlouhovlasý, starověký*).

5.3 Reflexivizace¹

Reflexivizací sloves míníme proces rozšíření slovesa o reflexivní morfém se, si nebo sebou. Tak utváříme zvrtná slovesa (*najíst – najíst se*). Zřídka užíváme postupu inverzního, tedy dereflexivizace (*končit se – končit*). Reflexivizace se může pojít s ostatními druhy derivace.

5.4 Univerbizace²

Kondenzaci víceslovných pojmenování v jednoslovné nazýváme univerbizací (student vysoké školy – *vysokoškolák*). Jedná se o úpravu již vzniklého pojmenování a využití nachází hlavně v jazyce hovorovém, ve slangu a odborném vyjadřování

Pro nespisovné útvary jazyka je příznačné také mechanické krácení (*bezvadný – bezva*) a obměna formantu (*gramofon – gramec*).

5.5 Abreviace³

Na okraji slovo tvorby nacházíme abreviaci tedy tvoření zkratk a zkratkových slov, coby projev jazykové ekonomie. Jedná se o krácení mechanické, kdy slova či slovní spojení redukuje na hlásky nebo slabiky. Zkratky mají stejný význam jako plná podoba, jedná se pouze o dva výrazové prostředky pro jeden pojem.

Zkratky dělíme na grafické (*str., atp.*), graficko-fonické, ze kterých vyčleňujeme zkratky iniciálové (*OSN*) a morfémové (*limo, bus*). Sem řadíme také zkratková slova (*Čedok*).

1 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia, Praha 1986, s. 424nn.

2 Ibidem s. 205.

3 Ibidem s. 517.

6. Lexikální onomaziologie

Cílem každého jazykového aktu je dosáhnout pochopení na základě správného dekodování daného sdělení. Proto je nutné, aby mluvčí dodržoval určité jazykové formy, jež přiřazuje svému myšlenkovému obsahu, aby se tak stal srozumitelným a sdělitelným. Tomuto pohledu se přizpůsobuje onomaziologie.

Onomaziologie, neboli obecná teorie označování, je jednou ze základních lexikologických disciplín. Lexikální jednotky studuje z hlediska jejich vzniku a fungování v pojmenovacím procesu směrem k formě. Postup je tedy opačný než u sémaziologie a sémantiky, které postupují od formy obsahu k významu.

Teorie pojmenování se tradičně váže k pojmenovacím slovním druhům. Jedná se ovšem o užší pojetí vyhovující nauce o tvoření slov, která se zabývá především slovtvorně motivovanými autosémantikami.

Autosémantika označují a pojmenovávají předměty, jejich vlastnosti, děje a stavy, vztahy, okolnosti a kvantitu. K pojmenovacím slovním druhům tedy patří substantiva, adjektiva, adverbia, verba a pro vyjádření kvantitativy především číslovky. Nově vznikající lexémy obvykle přísluší k těmto slovním druhům, které oproti synsémantikám tvoří téměř 96 % slovní zásoby.¹

Mluvnice češtiny popisuje tyto tři onomaziologické kategorie – modifikační, transpozitivní a mutační – a dvě doplňkové – koordinační a reprodukční.²

6.1 Kategorie modifikační

Nově vzniklá lexikální jednotka si ponechává stejný význam i slovnědruhovou příslušnost slova základového. Připojením doplňujícího modifikačního příznaku se pouze obmění slovní význam.

K procesu modifikace řadíme tvorbu **deminutiv** (pes + doplňující příznak zdrobnělosti – *pejsek*), **augmentativ** (chlap – *chlapák*), **změny slovesného vidu** (*sít* – *zasít*), **stupňování adjektiv** (malý – *menší*), **tvorbu kolektiv** (strom – *stromoví*) a **přechylování** (učitel + doplňující příznak ženského pohlaví – *učitelka*).

1 Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Academia, Praha 1985, s. 96.

2 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia. Praha 1986; s. 212n.

6.2 Kategorie transpoziční

Oproti modifikaci získává právě utvořená lexikální jednotka novou slovnědruhovou příslušnost, ačkoli vyjadřuje stejnou skutečnost jako slovo základové. Obsah dané kategorie je transponován do kategorie druhotné.

Jedná se o proces **zpředmětnění vlastnosti** (hravý – *bravost*) nebo o **zpředmětnění děje** (plakat – *pláč*), někdy dějový příznak druhotně chápeme jako vlastnost, pak mluvíme o **zvlastnostnění děje** (stál – *stojící*).

Zvlastnostnění okolnosti nebo způsobu a míry děje vnímáme jako paralelní k zpředmětnění vlastnosti (koláč upečený doma – *domácí koláč*, džus vyrobený z pomeranče – *pomerančový džus*). Za transpozici považujeme i zokolnostnění vlastnosti při odvození příslovce od adjektiva (mladý – *mladě*, zelený – *zeleně*).

Obohacování slovní zásoby je sekundární funkcí transpozice, primárně náleží k syntaxi a je motivována potřebami větné struktury. Nejmarkantněji tak popisuje vztah slovo-tvorby k syntaxi.¹

6.3 Kategorie mutační

Kategorie mutační obsah výchozího pojmu značně mění, a to takovým způsobem, že se výchozí rodový pojem blíže určuje vztahem k jinému pojmu. Jev, který má být pojmenován, se zařazuje do určité třídy a pak je determinován určitým příznakem. Pojmová složka vchází do struktury pojmu jako onomaziologický základ a příznak se do struktury včleňuje jako složka určující.

Je důležité rozlišit, zda jsou v pojmenování vyjádřeny obě složky explicitně (*knihva-zač, psovod*), nebo se některá z nich jen vyrozumívá (*knihář, povídkář*).

Příkladem uveďme lexém *běžec* – slovo odvozené, jež pojmenovává osobu provádějící činnost. Základovým slovem je tedy sloveso *běžet*.

6.4 Kategorie reprodukční a koordinační

První doplňkovou kategorií je kategorie reprodukční. Zahrnuje tvoření imitativních sloves založených na zvukomalebných citoslovcích. Napodobují vydávání určitého zvuku (*bučet* – dělat bů).

Pro kompozita a sdružená pojmenování je důležitá druhá doplňková kategorie – koordinační. Pojem je možné rozložit na dva a více znaků téhož řádu (*česko-rusko-anglický*).

1 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 102.

7. Excerpce materiálu

7.1 Sumarizace

Za základ českého jazyka týnů považujeme Burgessem vytvořenou slovní zásobu pocházející z ruských lexik. Při obohacování angličtiny – západogermánského jazyka – vycházel Burgess z ruštiny – jazyka slovanského, který si osvojil při svém pobytu v Rusku. Vznikl zde kontrast, který by při překladu do češtiny – taktéž jazyka slovanského – ve větší či menší míře zanikl. Proto nebylo možné přejmout veškeré Burgessem upravené lexémy. Doplňkem k ruštině se v českém překladu stala angličtina. V kombinaci slovanského jazyka, tvořícího základ, a angličtiny jako doplňku, vzniká opět potřebný kontrast. Mimo lexika rusko-anglického využívá Šenkyřík také bohaté vrstvy jazyka národního, od archaismů po vulgarismy.

Pro excerpci jsme zvolili nejnovější, páté, vydání *Mechanického pomeranče*.¹ Z celého textu jsme vybírali lexémy na základě jejich neobvyklosti, obsahu cizích morfémů a okazionality. Získali jsme neutříděný materiál zhruba o 300 položkách. Jednotlivá slova jsme ověřili v Českém národním korpusu prostřednictvím korpusového manažeru Bonito², dále ve *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost*³, v *Novém akademickém slovníku cizích slov A–Ž*⁴. Pracovali jsme také se *Slovníkem nespisovné češtiny*⁵ a s publikací *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*⁶.

7.2 Kritéria a zdroje pro další třídění

Materiál jsme dále třídili podle zdroje motivace vzniku slova. Zdroj je zjevný podle podobnosti v gramatice či výslovnosti lexému. Povětšinou se jedná o výpůjčky z cizích jazyků s větší či menší mírou morfologické adaptace.

Nejpočetnější skupinu (téměř dvě třetiny) tvoří slova založená na anglickém jednoslovném fundujícím lexému, jež je prostřednictvím českého afixu začleněn do českého gramatického systému. Fundující slova jsme ověřovali ve *Velkém česko-anglickém slovníku*⁷.

Druhou skupinu tvoří lexémy motivované původním Burgessovým jazykem nadsat, který má kořeny převážně v ruském jazyce. Při práci s těmito slovy jsme vycházeli z textu

1 Burgess, A.: *Mechanický pomeranč*. Odeon, Praha 2010. Překlad Ladislav Šenkyřík.

2 URL: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/>>

3 Filipec, J., Daneš, F., kol.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Academia, Praha 2007.

4 Kraus, J. a kol.: *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*. Academia, Praha 2005.

5 Hugo J. a kol.: *Slovník nespisovné češtiny*. Praha, Maxdorf 2009.

6 Martincová, O., kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Academia, Praha 2004.

7 Froněk, J.: *Velký česko-anglický slovník/Comprehensive Czech-English dictionary*. Leda, Voznice 2000.

originálu a slovníčku sestaveného S. E. Hymanem pro americké vydání *Mechanického pomeranče*.¹ Provedli jsme dostatek srovnání překladu s originálem, abychom svá tvrzení mohli dokázat.

Vzali jsme v úvahu i možnost, že některá Burgessova slova přejatá do českého překladu pocházejí z romštiny. Přes veškerou snahu a použití jediného dostupného romsko-českého slovníku², tato činnost byla mimo oblast naší kompetence. V tomto případě se můžeme odvolat pouze na předmluvu k Hymanovu slovníku, kde uvádí svou domněnku, že „the „gypsy talk“, I would guess, includes Alex’s phrase „O my brothers“, and „crark“ (to yowl?), „cutter“ (money), „filly“ (to fool with), and such.“³

Zjevnou motivaci v německém jazyce spatřujeme u dvou slov. Původ fundujícího lexému jsme ověřili v česko-německém slovníku.⁴

Poslední máločetnou smíšenou skupinu tvoří autorská slova, slova nově vytvořená na základě principu stanoveném Burgessem (*jamiwam – džemimák*), hybridní kompozita a slova, pro jejichž původ máme čistě spekulativní vysvětlení.

7.3 Jazyk a řeč

Než přistoupíme k samotné analýze, zastavme se krátce u de Saussurovy dichotomie langue a parole. Na počátku 20. století tento švýcarský jazykovědec rozlišil tři různé aspekty jazyka – la langue, la parole a le langage.⁵

Termínem langue rozumíme systematický souhrn norem a zásad, které mluvčí v konkrétním jazyce musí dodržovat. Tento systém pravidel zaručuje, že mluvčí jsou schopni spolu úspěšně komunikovat uvnitř daného společenství. Tomuto kódu se mluvčí naučí díky své vrozené schopnosti přijmout a osvojit si konkrétní pravidla mateřského jazyka. Je však možné osvojit si i pravidla jazyka cizího.

Parole označuje všechny realizované jazykové projevy, které jsou podřízeny pravidlům langue. Je kombinací, jejím „prostřednictvím mluvčí užívá kódu jazyka k vyjádření své vlastní myšlenky“ a zároveň „psychickofyziologickým mechanismem, jenž mu umožňuje tyto kombinace navenek vyjádřit“.⁶ Tyto projevy mohou být do jisté míry individuální, avšak potřeba dorozumět se nepřipouští výraznější vybočení ze systému langue. Přesto v každé generaci dochází k vývoji a změnám v langue, jež jsou podmíněny změnami v parole.

Langage označuje jazyk vůbec, je tedy termínem nadřazeným langue a parole.

Aplikujeme-li tento poznatek na námi analyzovaný text, musíme konstatovat, že Burgessova a následně Šenkyříkova snaha o individuální vybočení z daného jazykového systému přesáhla hranici, kdy je příjemce schopen dekódovat sdělení bez obtíží. Porozumění

1 Burgess, A.: *A Clockwork Orange*. Norton, New York 1963. Afterword Hyman, S. E.; dostupné také z URL: <<http://soomka.com/nadsat.html>>

2 Hübschmannová, M.: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*; Praha, Fortuna 1998.

3 Burgess, A.: *A Clockwork Orange*. Norton, New York 1963.

4 Štiková, E.: *Německo-český, česko-německý slovník*. František Beníšek, Teplice 2009.

5 Palek, B.: *Základy obecné jazykovědy*; SPN Praha, 1989; s. 10n.

6 Saussure, F. de: *Kurs obecné lingvistiky*; Academia Praha 2007; s. 50.

Šenkyříkovým neologismům vyžaduje znalost mateřského jazyka a jazyka či jazyků cizích. Dále i pravidla, jimiž se v jazykové struktuře s neologismy pracuje, nejsou ve všech případech přesně dodržena, protože charakter jeho díla to nevyžaduje. Naopak autorský vklad je oceněn, přestože jeho individualita znesnadňuje pochopení textu.

Z tohoto důvodu není možné v naší analýze exaktně popsat všechny postupy, jichž Šenkyřík užil při tvoření slov, protože s pravidly langue nakládal libovolně a tudíž se ne vždy shodují s postupy, které stanovuje systém češtiny pro slovo tvorbu.

8. Neologismy vycházející z anglického jazyka

Již jsme uvedli, že tato skupina slov je z excerpovaného materiálu nejpočetnější. Celkem jsme v textu našli 195 lexémů s různou frekvencí opakování. Ze statistické analýzy vyplynulo, že zastoupeny jsou pouze čtyři autosémantické slovní druhy, tři ohebné – substantiva (v počtu 75), adjektiva (36), verba (73) a s minimální účastí neohebná adverbia (10). Všechna slova vycházejí z fundujícího anglického výrazu a přidržují si jeho sémantiku.

8.1 Ortografická adaptace

Lexémů v původní ortografické podobě je minimum. Většina jich byla Šenkyříkem adaptována a více či méně úspěšně připodobněna českému jazyku.¹ Východiskem pro konečnou pravopisnou podobu slova je jeho ortoepie. Šenkyřík tudíž provedl fonetickou transkripci, čtenáři se znalostí anglického jazyka je tedy dekodování významu značně ulehčeno.

Jedinou odchylkou od fonetické transkripce je substantivum *drunkard*, které je ponecháno ve své ortografické anglické podobě, ačkoli výslovnost je odlišná a její zápis se ve slovnících uvádí takto [draŋkəd].

Rozkolísanosti jsme si povšimli u zápisu slov, v jejichž výslovnosti se vyskytuje dlouhá zavřená zadní zaokrouhlená samohláska <ú>. V jednom případě je použit zápis *fútká*, ve druhém *júšfl*.

Nejednotným způsobem je také použito „měkkého“ <i> a „tvrdého“ <y>. V některých případech <y> vychází z angličtiny (*pylou – pylow, síly – silly*), na několika místech si je překladatel dosadil sám (*nedygovat – dig, bygin – begin*).

8.2 Substantiva

V počtu 75 substantiv byla nejpočetněji zastoupena maskulina (45 výskytů). V menší míře zůstalo jedenáct feminin a deset neuter.

Nejprve se věnujme maskulinům. Převážná většina jich zůstala ve svém nezměněném foneticky transkribovaném tvaru (*brejn, čejn, drím, fejs*). Podle Mravinacové mnoho přejatých lexémů zůstává ve své původní hláskové podobě. Pravopisné adaptaci podléhají především slova, jejichž výslovnostní a pravopisná podoba se příliš neliší. Přizpůsobení pravopisu výslovnosti probíhá jednoduchými úpravami, jako je záměna jednotlivých písmen (většinou k za c) nebo jednoduchých skupin hlásek a zjednodušením zdvojených písmen. (*controlling*

¹ Viz Burgessovu snahu všechny cizí lexémy ortograficky adaptovat, aby v anglickém textu působily přirozeně.

– *kontroling, time – tajm, ganja – gandža*). V našem materiálu jsou to např. *bell – bel, battle – batl, bread – bred*.¹

Devět maskulin je od anglického lexému derivováno sufixem. Nejpočetněji jsou zastoupeny sufixy *-ek, -ík a -íček*. Všechny tyto příponové formanty spadají do modifikační kategorie a tvoří jména zdobnělá (*kápek, brotek, frendík*) a lichotná (*frendíček*). Charakter těchto slov v některých případech odporuje kontextu – meliorativum je prostředkem vyjádření ironie. Do kategorie modifikace spadá i sufix *-ák*, který se vyskytuje v lexému *siňák*. Zde došlo k alternaci hlásek, typické pro proces modifikace (*sinema – siňák*). Tato přípona je pro spisovný jazyk neproduktivní, tvoří slova zhrubělá a v některých případech dodává expresivní charakter univerbismům (*baloňák*).²

Devět z jedenácti feminin je rozšířeno o sufix *-ka*. Tento formant má dva produktivní významy, oba v rámci modifikační kategorie. Prvním z nich je utváření deminutiv a druhým je přechylování substantiv, tedy vytvoření slov v ženském rodě, která ve svém významu existují již v rodě mužském. U neologismů přejatých z angličtiny se přípony *-ka* s rodově diferencující funkcí využívá, pokud přirozený ženský rod není u substantiva po formální stránce vyjádřen (*au-pair – au-pairka, babysitter – babysitterka*).³ V našem materiálu je této přípony použito pro morfologickou adaptaci lexémů, jejichž rodová příslušnost by jinak byla ve většině případů nejasná, umožňovala by skloňování podle paradigmatu rodu mužského i ženského (*ket-ka, fút-ka, vajf-ka*). Jejich sémantický význam je však v českém jazyce vždy příslušný rodu ženskému (*kočka, noha manželka*). Derivace příponou *-ka* značnou měrou přispěla jednak k adaptaci lexému do českého jazykového plánu a domníváme se, že také do značné míry usnadnila dekodování sémantického významu pro čtenáře (obzvláště neznalého anglického jazyka).

Pouze jediný případ bychom mohli označit za modifikaci deminutivní, jelikož se v materiálu vyskytuje lexém *najt* i *najt-ka*. Tak je vytvořena zdobnělina 1. stupně a je zařazena ke vzoru žena.⁴

Neutra, s výjimkou lexému *ajko*, představují skupinu podstatných jmen slovesných. *Ajko* je lexém derivovaný příponou *-ko*, která zajišťuje jeho morfologickou adaptaci. Opět je zachována rodová příslušnost korespondující se sémantickým českým ekvivalentem *oko*.

Zmíněná substantiva slovesná jsou výsledkem procesu transpozice. Jejich lexikální význam je nezměněn, ale obměnil se slovnědruhový rámec. Obecně vyjadřují děj, činnost či změnu stavu. Odvozena bývají od sloves nebo jmen dějových.

V excerpovaném materiálu se vyskytuje sufix *-(ová)ní* (*ostoulování, láfání*) a v jednom případě *-tí* (*luknutí*). (Vlastním formantem je *-í*.) Obě tyto přípony jsou neomezeně produktivní.⁵

1 Mravinacová, J.: Přejímání cizích lexémů in *Neologismy v dnešní češtině*. ÚJČ AV ČR, Praha 2005, s. 188.

2 Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV, Praha 1996, s. 97.

3 Opavská, Z.: *Nová pojmenování ženských osob in Neologismy v dnešní češtině*. ÚJČ AV ČR, Praha 2005, s. 41.

4 Dokulil, M.; Horálek, K.: *Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov*. Academia, Praha 1986, s. 302.

5 Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV, Praha 2000, s. 93

Tato verbální substantiva jsou odvozena od sloves běžně v analyzovaném textu užívaných. Šest z osmi excerpovaných lexémů je odvozeno od slovesa na *-ovat* (typu *kupovat*), tím se shodují se současnou tendencí tvoření neologismů, jak uvádí Světlá.¹

V textu se objevilo i několik substantiv pomnožných – *bresty, dresy, fancy, many, pejpry*. Pluralia tantum svým tvarem mohou označovat množství stejně jako jednotlivinu. Plurální tvar je bezpříznakový a o množství nic nevyovídá. Množství se u nich vyjádří prostřednictvím druhových nebo souborových číslovek. Příznačná také je rodová nevyhraněnost. Pouze lexém *bresty* je v textu skloňován podle vzoru ženy. Ostatní jsou v kontextu uváděna jako neskloňovaná.²

Nízký stupeň integrace spatřujeme u lexémů *lejdýz, maskýs, pylou* a *windou*, které se nezačlenily do morfologických paradigmat. Svou slovnědruhovou povahu a gramatické významy vyjadřují prostřednictvím syntagmatu.³

8.3 Adjektiva

Nově utvořených adjektiv s východiskem v anglickém jazyce se v našem materiálu vyskytlo 36 a jsou tedy třetím nejproduktivnějším slovním druhem v této skupině. Šest adverbii neprošlo procesem integrace a zůstalo ve svém nezměněném a tedy neskloňném tvaru (*gud, horibl, júsfl*). *Mluvnice češtiny 2* uvádí, že se tato slova řadí k adjektivům, protože označují vlastnost. Mohou ve větě plnit všechny pádové funkce všech rodů beze změny tvaru.⁴

Ostatní lexémy byly derivovány strukturním adjektivním sufixem a staly se tak sklonnými. V pěti případech se objevuje i český prefix, který však do lexému nově vzniklého přešel z fundujícího verba (*zafísizovaný, rozripovaný*).

Deset adjektiv bylo odvozeno sufixem *-ový*. V pěti případech můžeme jasně stanovit proces mutace – adjektiva jsou odvozena od substantiva vyjadřujícího název neživé věci (*blážkový, potejtový, najfový, šugrový, siňákový*). Při tomto procesu je přípona *-ový* označena za velmi produktivní.⁵ Zbývajících pět adjektiv vyjadřuje charakteristiku vnějším (*bérový, zafísizovaný, bitkový, sejmový*) nebo vnitřním (*silykový*) znakem. Čechová ani Šmilauer⁶ sufix *-ový* v příslušné pasáži neuvádí, není tedy typickým pro odvozování adjektiv tohoto typu. Ve studii o nových adjektivních pojmenováních⁷ Světlá sufix *-ový* uvádí mezi produktivními pro tvoření adjektiv vztahově charakterizačních i jakostních. Přesto zde nedochází ke shodě mezi charakterem uvedených příkladů a naším materiálem. Domníváme se, že je tomu tak z důvodu současné uživatelské nepotřeby tvořit nová pojmenování pro tento typ pojmů zavedených, jejím opakem byla Šenkyříkova potřeba nový lexém utvořit.

1 Světlá, J.: Nová abstraktní pojmenování in *Neologismy v dnešní češtině*. ÚJČ AV ČR, Praha 2005, s. 55.

2 Petr.J.: *Mluvnice češtiny 2*. Tvarosloví. Academia, Praha 1986, s. 51n.

3 Mravinacová, J.: Přejímání cizích lexémů in *Neologismy v dnešní češtině*. ÚJČ AV ČR, Praha 2005, s. 191.

4 Petr.J.: *Mluvnice češtiny 2*. Tvarosloví. Academia, Praha 1986, s. 387.

5 Čechová, M.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV, Praha 2000, s. 113.

6 Šmilauer, V.: *Novočešské tvoření slov*. SPN, Praha 1971.

7 Světlá, J.: Nová adjektivní pojmenování in *Neologismy v dnešní češtině*. ÚJČ AV ČR, Praha 2005, s. 116.

Shodu v kategorii mutační mezi způsobem tvoření adjektiv a našim materiálem jsme našli u sufixu *-ovský* a *-ovatý*. Lexém *píplovský*, *týnovský* a *frendikovský* vyjadřují přináležitost k druhu. Vznikají procesem mutace z podstatného jména a přísluší k typu „otcovský“.¹ Čechová tento formant označuje za velmi produktivní.² Podobně je tomu u lexémů *smelovatý* a *sojlovatý*. Řadí se do kategorie adverbii vyjadřujících nápadný rys, v tomto případě vnější. Podobně dvojice lexémů *ouldaný* a *ancintní*, jejichž sémantický význam je synonymní.³ Vyjadřují nápadný vnitřní rys a shodují se se způsobem utvoření v češtině.⁴

Zvláštní skupinu transpoziční kategorie tvoří adverbia vyjadřující zvlastnostnění děje, tedy proměnu ze slovesného tvaru – obvykle přechodníkového nebo přičestového – v adjektivum.⁵ Z přechodníků přítomných nedokonavých sloves byla utvořena adjektiva *láfající*, *skrímající* a *volkující*.⁶ Z přičestí dokonavých trpných sloves byla utvořena slova znamenající vlastnost nebo stav, který vznikl předchozím dějem (*rozláfaný*, *rozripovaný*, *zafisizovaný*, *zapsetovaný*).⁷

V materiálu se vyskytly i dva případy utvoření komparativu (*ouldaný* – *ouldanější*, *kviklý* – *kviklejší*). Jedná se o proces modifikace, kterým se vyjadřuje stupňování vlastností. Od základního tvaru adjektiva (pozitivu) tvoříme druhý stupeň (komparativ), v tomto případě formantem *-ě/ejší*.⁸

8.4 Verba

Po substantivech druhou nejpočetnější skupinou jsou verba se 73 různými lexémy utvořenými od anglického základu. Jejich užívání v textu Mechanického pomeranče zcela koresponduje s českým slovesným systémem. Došlo k plné adaptaci cizích základů prostřednictvím sufixů a v některých případech i prefixů.

Verba zakončená sufixem *-ovat*⁹ se vyskytla čtyřicetkrát (*lukovat*, *vípoovat*, *vošovovat*). Sufix *-at* je zastoupen třináctkrát (*láfat*, *drinkat*, *skrímat*), jednou se objevuje sufix *-it* (*oklínit*). Zbývajících 19 sloves je zakončeno sufixem *-nout* (*kečnout*, *protolknout*, *slípnout*).

Sufix *-ovat* tvoří slovesa nedokonavá, označují neukončený děj, který může pokračovat i v budoucnosti. Jedná se o slovesa 3. třídy příslušná k paradigmatu kupuje.¹⁰

Slovesa derivovaná sufixem *-at* náleží do 5. třídy ke vzoru dělá. Verbum *oklínit* přísluší 4. třídě vzoru prosí.

1 Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. SPN Praha 1971, s. 114.

2 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 113.

3 Statisticky jsme prokázali častější výskyt lexému *ouldaný*.

4 Ibidem s. 113.

5 Tato transpozice může být chápána i jako mutace ve smyslu pojmenování vlastnosti založené na vztahu k ději. Tak ji pojímá např. Šmilauer.

6 Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. SPN Praha 1971, s. 135.

7 Ibidem s. 141.

8 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 111.

9 Uvědomujeme si, že součástí sufixu může být také koncovka, graficky ji ale nevydělujeme, protože to charakter naší práce nevyžaduje.

10 Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. SPN Praha 1971, s. 79.

Sufix *-nout* je v rámci modifikační kategorie prostředkem perfektivizace prostých sloves nedokonavých.¹ Tento způsob je méně častý než modifikace prefixací. Dodává slovesům takto odvozeným způsobový odstín okamžitosti slovesného děje, proto jsou označována za slovesa momentální či jednorázová. U některých sloves se v našem materiálu objevují celé vidové dvojice (*hírnout – hírovat, luknout – lukovat, odvolknout – odvolkovat*).

Verba jsou jediným slovním druhem, u kterého se v našem materiálu uplatnila v rámci modifikační kategorie derivace prefixací. Tato lexikální změna probíhá v rámci slovesného slovního druhu a slouží k modifikaci slovesného děje. Celkem 33 sloves bylo modifikováno devíti nevlastními, předložkovými předponami (*na-, o-, od-, po-, pro-, pře-, u-, z-, za-*) a dvěma vlastními, nepředložkovými (*roz-, vy-*).

Předpony slovesům dodávají nespočetné množství významových odstínů. Může se jednat o významy místní, časové, způsobové, či měrové. Jako nejproduktivnější se v našem materiálu jeví předpony měnící význam časový a měrový – fáze konečná vyjádřená slovesy finitními (*odlídovat, odvolknout*), začátek i konec děje signalizovaný slovesy omezovacími (*potolkat, zagejmovat*); malá míra slovesného děje (*oklínit*) a naopak velká míra děje (*vyklínsovat*).²

Specifickou předponou, která se i v našem materiálu hojně vyskytuje (u sedmi sloves), je záporná předpona *ne-*. Od kladných sloves se jejím prostřednictvím tvoří slovesa záporná. Toto odvozování nemá prakticky žádné omezení.³

8.5 Adverbia

Ve způsobu utvoření 11 obsažených adverbii jsme nenalezli žádnou odchylku od systému tvoření adverbii v češtině. Všechna prošla procesem transpozice a vychází z přídavných jmen v textu obsažených (*kviklý – kvikle*) nebo teoreticky utvořitelných (*ikspenzivní – ikspenzivně*).

Nejproduktivnějším slovnědruhovým formantem je v našem materiálu *-ě/e* s šesti výskyty (*fisízově, ouldané*). Třikrát je adverbium odvozeno prostřednictvím *-y* (*frendíkovsky, sarky*) a dvakrát formantem *-o* (*bitko, litlko*). Tímto pořadím se dokazuje produktivita podle Čechové – vysoce produktivní *-ě/e* (typ „mile“), produktivní *-y* (typ „hezky“) a omezeně produktivní *-o* (typ „blízko“).⁴

8.6 Produktivita slovních základů

Při pohledu na souhrnný soupis analyzovaných lexémů spatřujeme, že cizojazyčný slovní základ se v mnoha případech opakuje. Napočítali jsme přibližně 100 sémantický

1 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfémika. Tvoření slov. Academia, Praha 1986, s. 418.

2 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 125n.

3 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfémika. Tvoření slov. Academia, Praha 1986, s. 388.

4 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 118.

různých anglických lexémů, ze kterých je utvořeno téměř dvakrát tolik lexémů českých. Jediným užitým způsobem tvoření slov v této kategorii je derivace a to převážně sufixální, zřídka prefixální a v nemnoha případech kombinovaná.

9. Neologismy vycházející z Burgessova jazyka nadsat

Tato zvláštní skupina čítá 110 lexémů – 48 substantiv, 23 adjektiv, 30 sloves a 8 adverbí. Jedná se o lexémy více či méně modifikované a adaptované do českého jazyka z původního jazyka nadsat. Jejich základem je u drtivé většiny ruština. Několik málo slov, jež se dostalo do českého překladu, bylo vytvořeno Burgessem jako slova autorská, často se jedná o slovní hříčky (*horrorshow* – *dobře*, *oddy-knocky* – *sám*) motivované dětskou řečí (*jamiwam* – *džem*, *skolliwoll* – *škola*) nebo rýmem.

9.1 Ortografická adaptace

V rámci popisu ortografické adaptace jsme si jako východisko stanovili tvary lexémů užitých v anglickém znění Mechanického pomeranče, nikoli ruské lexémy, které motivovaly vznik. Ruské lexémy byly v tomto případě nápomocny k určení sémantického významu.

Již při prvním pohledu na analyzované lexémy spatřujeme tendenci navrátit se od modifikovaného anglického pravopisu k ortografii ruské – opět foneticky transkribované. V základech Šenkyříkových lexémů se vyskytuje více měkkých souhlásek, než tomu bylo u skupiny slov se základem v anglickém jazyce, to je dáno charakterem výchozího slovanského jazyka.

Nepravidelnost v přepisu lexémů spatřujeme u použití zdvojených souhlásek. Konkrétně lexémy *lubilubikovat* (*lubbilubbing*) a *rabbitit* (*rabbit*), v jednom případě byla zdvojená souhláska ponechána. Podobně u slova *gulliver* (*gulliver*), které zůstalo v původním tvaru na rozdíl od *milicent* (*millicent*), kde byla zdvojená souhláska odstraněna.

Druhým často se opakujícím jevem v Burgessových lexémech je zdvojená samohláska – většinou o (*prestoopnik*, *gooly*), méně e (*scoteena*, *neeznies*). Šenkyříkův přepis do češtiny je značně neuspořádaný. V některých případech kvantitu zachovává (*nížnýs*, *prestůpnik*) v jiných nikoli (*skotyna*, *guljat*). Rozchází se i zaznamenání kvantity u přepisu – *taštúk* (*tashtook*) × *prestůpnik* (*prestoopnik*). V lexému *babooshka* (*baboochka*) je zdvojená samohláska ponechána.

Burgessovy slovní hříčky nebyly v mnoha případech zohledněny, ani nahrazeny (mimo lexému *lubilubikovat*). Jako příklad uveďme původní lexém *horrorshow* ve významu dobrý převedený zpět do blízkosti ruštiny jako *chorošný*. Podobně i tvar *oddy-knocky*, který se v českém textu vyskytuje jako *odinočky* – sám.

9.2 Substantiva

Mezi substantivy, která se z Burgessova díla dostala do českého překladu, se vyskytl téměř stejný počet feminin (19) jako maskulin (17). Neuter je pouze sedm.

Skupina feminin obsahuje pouze jednu modifikační derivaci sufixem *-ka*, a to v případě Burgessova autorského slova *snoutie*, výrazu pro cigaretu, který Šenkyřík přeložil jako *šňáпка*. Ostatní feminina jsou již v originálním tvaru zakončena koncovkou *-a*, tudíž zapadají do paradigmatu žena, podle kterého také jsou skloňována (*čipuka, čina, pišča*). U jednoho feminina nacházíme modifikaci deminutivní příponou *-ička* (*ptica – ptička*). Spolu se sémantickou obdobou slova došlo i k alternaci hlásek *c* za *č*.¹ I u maskulin nacházíme jednu deminutivní modifikaci nejproduktivnějším odvozovacím formantem *-ek* (*gulliver – gulliverek*).²

Lexém *collocol* v sémantickém významu zvonek je v českém překladu rozšířen o sufix *-čik – kolokolčik*. Šmilauer uvádí sufix *-čik*, jako prostředek k odvozování činitelských jmen, jedná se o typ „plavčík“. Uvádí, že tímto prostředkem se tvoří jména lidí charakteristických nějakou činností, stálou či jednorázovou.³ V tomto případě se tedy jedná o autorské individuální použití daného sufixu.

Tři neutra jsou opět v rámci transpoziční kategorie derivována do tvaru podstatných jmen slovesných (*rabbitání, šlágování, tolčokování*). Odvozovacím prostředkem je zde sufix *-(ová)ní*.⁴

I zde se vyskytuje několik plurálií tantum. V tomto případě spadají do kategorie označující části těla (*járble, šáry*) a názvy oděvů (*tufle, očky*).

Některá substantiva se vyskytují v jiném rodě, než je v češtině běžné. Jako neutrum vystupuje hlídka (*čas*), jako femininum tlačítko nebo knoflík (*knopka*) a mezi maskulina se zařadila kapsa (*karman*). Zde tendence usnadnit čtenáři dekódování sémantického významu na základě přechodu mezi rody není tak silná jako u skupiny slov s východiskem v angličtině (*game – gejmka*). Pro čtenáře neznalého ruského jazyka je orientace ve významu a usuzování z kontextu značně ztíženo.

9.3 Adjektiva

Adjektiva jsou zastoupena 23 lexémy, jsou tak třetím nejproduktivnějším slovním druhem ve skupině slov se základem v jazyce nadsat. Stejně produktivní byla adjektiva i mezi slovy založenými na angličtině

Tři adverbia jsou rozšířena o prefix, ve dvou případech je tento prefix součástí verba, od kterého jsou odvozena (*popuganý, ztolčokovaný*). Jinak je tomu u lexému *bezjárblový*. Zde došlo k prefixaci předponou *bez-*, východiskem je substantivum *járble*.

Zvlastnostnění děje vyjadřují adjektiva *smotrující* a *šlágující*. Obě jsou transpozicí odvozena od slovesného tvaru přechodníkového.⁵

1 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 98.

2 Ibidem s. 97.

3 Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. SPN Praha 1971, s. 27.

4 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 93.

5 Ibidem s. 111.

Do modifikační kategorie spadají čtyři adverbia. Jedno v komparativu odvozené formantem *-ější* (*gromkovější*), jediným dnes produktivním. Jeho užití doprovází měkčení koncové souhlásky základu. Další tři adjektiva jsou v superlativu, tedy třetím stupni, který se odvozuje zesilující předponou *nej-* od podoby komparativní (*nejbolšáctější, nejgražnější, nejgromkovější*).¹

Zbývající adverbia náleží kategorii mutační. Jedním typem jsou adverbia odvozená od podstatných jmen a vytvářející jejich náležitost k názvům živých bytostí. Třikrát je využito formantu *-ský* (*milicjantský, rožovský, bogmanský*) a dvakrát *-cký* (*prestúpnický, sodácký*).

U adverbii souvisejících s vnitřním či vnějším rysem nelze podle formantu rozlišit, o který rys se jedná. Lexém *gražný* v sémantickém významu špinavý je odvozen formantem *-ný*, jež náleží k adverbii vyjadřujícím vnitřní rys, přestože se jedná o rys vnější.²

Ke slovesům se váží adverbia *popuganý, rozdresovaný a ztolčokovaný*, která vyjadřují příznačnou dějovou vlastnost, konkrétně se jedná o pasivní vlastnostní výsledková adjektiva k dokonavým slovesům, jejichž odvozovacím formantem je *-ný*.³

Adaptováno nebylo adverbium *balnoj*, použito je v textu jako nesklonné.

9.4 Verba

Po substantivech nejpočetnější slovní druh s 30 výskyty jsou verba. Nejčastěji zastoupena jsou slovesa zakončená sufixem *-ovat* (13), dále sufixem *-at* (12). Tři výskyty má sufix *-nout* a po jednom sufixy *-it* a *-vat*.

Třetí slovesná třída zahrnuje verba zakončená sufixem *-ovat* (*rozdresovat, vytolčokovat*), náleží k paradigmatu kupuje. Slovesa derivovaná sufixem *-at* (*brosat, guljat*) náleží do 5. třídy ke vzoru dělá. Verbum *rabbitit* přísluší 4. třídě vzoru prosí.

Sufix *-vat* (*odguljávat*) signalizuje sloveso násobené, které se v našem materiálu vyskytuje pouze jednou. Slovesa násobená se tvoří modifikací slovesa nenásobeného a vyjadřují opakování děje. Závazné je pro tuto derivaci dloužení kmenotvorné přípony. Náležet bude do 5. třídy ke vzoru dělá.⁴

Hojně se uplatňuje modifikace předponovými formanty. Slovesný děj byl upraven u 15 sloves nevlastními předložkovými předponami *do-, od-, po-, pro-, pře-, při-, v-, z-* a vlastní nepředložkovou předponou *vy-*. Nejčastěji jsou modifikována slovesa *guljat* a *tolčokovat*. U prvního slovesa se sémantickým významem pohybu je použito šest různých předpon, které označují převážně směr (*přeguljat, vguljat*). Verbum *tolčokovat* ve významu strkat, bouchat je předponami modifikováno také předponami měnícími směr (*vtolčokovat, vytolčokovat*).

1 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia. Praha 1986, s. 379n.

2 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 111.

3 Ibidem s. 115.

4 Ibidem s. 125

Opět se objevuje sufix *-nout* jako prostředek perfektivizace prostých sloves nedokonavých. Vznikla takto tři momentální slovesa – *robnout, tolčoknout a ztolčoknout*.¹ Čtyři slovesa jsou modifikována zápornou předponou *ne-* (*netolčokovat, neponímat*).

9.5 Adverbia

Osm adverbii této skupiny je derivováno v rámci transpoziční kategorie z adjektiv (*chorošný – chorošně*). Dva tvary jsou odvozeny od přídavného jména *gromkový – gromce a gromkově*.

Jako nejproduktivnější slovnědruhový formant se opět ukázal formant *-ě/e* s pěti výskyty (*grazně, vypuganě*). Produktivním zůstalo i odvozování formantem *-y* se dvěma lexémy (*bolšácky*). Pouze adverbium odinočko je odvozeno formantem *-o*. I v této kategorii se opět prokázalo tvrzení Čechové ohledně produktivity jednotlivých formantů.²

Mezi adverbii se objevil i lexém *vypuganě*. Takové adjektivum se v našem materiálu nevyskytuje (pouze *popuganý*). Došlo tedy k modifikaci prefixem a transpozici do adverbia.

9.6 Produktivita slovních základů

Více než sto lexémů této skupiny je derivováno od téměř šedesáti různých základů. Situace je tedy stejná jako u skupiny vycházející z lexémů anglických. Jediným slovtvorným prostředkem se opět prokázala derivace – převážně sufixální a to u všech onomaziologických kategorií.

1 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia, Praha 198, s. 418.

2 Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000, s. 118.

10. Ostatní slova s nspecifikovaným výchozím jazykem a různými způsoby utvoření

Poslední skupinu slov tvoří hybridní kompozita, Šenkyříkova autorská slova, onomatopoeie a abreviace. Zařazujeme do ní i lexémy, jejichž původ jsme nebyli schopni určit nebo pro něj máme čistě spekulativní vysvětlení.

10.1 Hybridní kompozita

Jako hybridní kompozita označujeme lexémy skládající se nejméně ze dvou komponentů, z nichž jeden je původu domácího a jeden cizího. Mohou vznikat buď čistou kompozicí, nebo juxtapozicí. Záleží přitom často na tom, zda je první člen původu domácího, nebo cizího.¹

Pokud bychom určovali vztah mezi jednotlivými komponenty, jedná se v našem materiálu o kompozita determinativní. Determinativa jsou složeniny, jejichž komponenty jsou v syntaktickém vztahu podřazenosti a ve vztahu významové determinace, kdy jeden člen je sémanticky a syntakticky určován druhým, který je nadřazený (*cánočistit*, *járblkoule*, *popbuč*).

Mezi kompozity se vyskytuje také jediné slovo s původem v německém jazyce – *cánočistit*. Šenkyřík v několika případech autorsky kombinuje různé komponenty a vznikají tak kompozita typu *andrbuči* (spodní prádlo) nebo *klaphoula* (držka). Specificky využívá komponent *-tajm* v sémantickém významu *-krát* – *dvatajm* (dvakrát), *několitajm* (několikrát).

Produktivní je zde hybridní komponent *pop-*, vyskytuje se v lexémech *popdisk*, *popbuči* a *popsong*.

Zvláštní skupinou kompozit jsou lexémy vytvořené doslovným překladem z originálu – *supernásilí* – *ultraviolence*, *plusmlíko* – *plusmilk*. Teoreticky bychom je mohli označit za hybridní kalky, protože jeden z morfémů je přeložen do jazyka cílového a jeden zůstává v jazyce zdrojovém.²

10.2 Autorská slova

Burgessova smyšlená označení drog *vellocet*, *synthemesc* a *drencrom* Šenkyřík do češtiny převedl jako *syňága*, *tolda* a *hňápec* (případně *hňáček*). Další Burgessovy hříčky,

1 Mitter, P.: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 2003, s. 51.

2 Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha 1985, s. 122.

evokující mluvu školáků, jsou mechanicky převedeny: *skolliwoll – školivol, jamiwam – džemimák*. Výraz pro cigaretu, kterou Burgess označil jako *cancer* (rakovina), je doslovně přeložen jako *rakovka*. Od něj jsou derivovány výrazy *rakovkování* a *rakovkový*.

Zcela nový sémantický význam nabyl lexém *kartáč*, který se stal označením pro ženu. V originále je použito výrazu *sharp* (ostrý). Čistě hypoteticky by mohl tento lexém souviset se skutečností, že ostrá břitva bývala v 19. století zbraní prostitutek. Ženy jsou v Burgessově novele předmětem sexuálního uspokojení. Proto spatřujeme posun od českého vulgarismu štetka k lexému kartáč na základě vnější podobnosti. Tento lexém je dále derivován do dalších slovních druhů – *kartáčování* (pohlavní styk), *kartáčský* (ženský).

U lexémů *buč, džvenk, ještěk, parola, remkový, sajdka, šňout a šungl* jsme nedokázali nalézt motivaci pro jejich vznik, ani při důkladném srovnání s textem originálu. Sémantický význam vyplynul z kontextu a uvádíme jej v příloze.

10.3 Onomatopie

Vedle četných výskytů zvukomalebných citoslovcí (*búúúúúúú, puf paf pff, brrrrrzz-zrrr, prrrrccrr*) je v textu zastoupeno i několik onomatopoických lexémů. Onomatopoická slova napodobují či reprodukují přírodní zvuky nebo jsou výsledkem lexikálního tvoření na jejich základě.

Zvukomalebná slova vznikají v rámci reprodukční kategorie. Jako příklad můžeme uvést substantivum *bumabum* v sémantickém významu bouřka nebo *mňoukadlo* – kočka. Tyto lexémy jsou motivovány přírodními zvuky, mají je imitovat. Mohou se stát základem onomatopoických sloves, která jsou s nimi souvztažná – verba *mňauat* a *šmumlat*.¹

10.4 Abreviace

Abreviace neboli tvoření zkratk a zkratkových slov je v Mechanickém pomeranči záležitostí okrajovou. Nalezli jsme pouze dva výskyty – *eskápéčka* a *STANAZ*. První lexém je zkratkovou odvozeninou od graficko-fonické hláskované zkratky SKP (Státní kupóny pro přestárlé). *STANAZ* (Státní nápravné zařízení) je příkladem zkratkového slova jako Čedok. Takové zkratkové slovo se stává sémanticky i morfologicky samostatnou jednotkou, která má svůj gramatický rod, přízvuk i lexikální význam.²

1 Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia. Praha 1986, s 516.

2 Ibidem s. 517.

11. Závěr

Cílem naší práce bylo analyzovat lexikum českého překladu *Mechanického pomeranče*. Analýzou jsme směřovali ke zjištění, do jaké míry je slovní zásoba obohacena o neologismy – převážně okazionalismy. A jakým způsobem se nové lexémy začlenily do slovotvorné struktury češtiny.

Překlad *Mechanického pomeranče* se zakládá na nových lexémech vycházejících z angličtiny a částečně na lexémech upravených z originálního znění novely, které vychází z ruštiny. Je tomu tak z důvodů lingvistických, aby byla alespoň do jisté míry zachována novost, originalita a odlišnost od jazyka českého. Jako kontrastní byl zvolen jazyk germánský, jehož struktura se po všech stránkách odlišuje.

V kategorii lexémů se základem v angličtině, která tvořila téměř dvě třetiny zkoumaného materiálu, byla nejhojněji zastoupena substantiva, následně verba, adjektiva a v malé míře adverbia. Ortografická adaptace byla s malými odchylkami systematicky provedena na základě fonetické transkripce. Drobnější zásahy do ortografie (zjednodušování skupin hlásek, zdvojených souhlásek, záměna c za k) probíhaly podle současného trendu adaptování anglických neologismů.

U všech slovních druhů se jako nejproduktivnější slovotvorný způsob projevila derivace. Změny u feminin a maskulin probíhaly pouze v rámci kategorie modifikační, obzvláště u přechýlení a deminutiv. Neutra tvoří skupinu substantiv slovesných tvořených v transpoziční kategorii. Pouze čtyři substantiva zůstala mimo morfologická paradigmata jako nesklonná.

Adjektiva, až na tři nesklonné výjimky, byla v mutační kategorii derivována českým sufixem, nejproduktivnějším se projevil sufix *-ový*. Zaznamenali jsme ale sémantické odchylky od systému české slovo tvorby u způsobu tvoření charakterizačních adjektiv. V kategorii transpoziční se tvořila adverbia vyjadřující vlastnostnění děje. Zastoupena byla i kategorie modifikační okrajovou tvorbou komparativů.

Verba jsou dokonale adaptována českými slovesnými sufixy, v některých modifikačních případech i prefixy. Vyskytla se i záporná předpona *ne-*.

Adverbia jsou adaptována bez odchylek, nejproduktivnějším formantem je *-ě/e*.

U lexémů vycházejících z Burgessova jazyka nadsat a tedy z ruštiny je situace obdobná jako u skupiny předchozí. Ortografická adaptace se navrácí zpět k podobě fonetické transkripce ruských lexémů. I zde je derivace jediným slovotvorným prostředkem.

Tvary substantiv se přibližují tvarům substantiv českých, nevyžadují další modifikaci,

aby mohly být adaptovány do morfologického plánu. Modifikace deminutivním sufixem proběhla mezi femininy i maskuliny.

Adjektiva byla modifikována více, než v kategorii předchozí, objevily se tvary komparativní i superlativní. Jedno adjektivum je užito nesklonně.

U verb je nejvýraznějším rysem modifikace předponovými formanty. Jinak jsou bez odchýlení adaptována, nejčastěji sufixy *-ovat* a *-at*. Stejně úspěšně se adaptovala i adverbia derivovaná od adjektiv.

Velmi okrajově bylo využito kompozice a abreviace.

V konečném výsledku konstatujeme, že adaptace slov s cizojazyčným základem je velmi úspěšná. Pro adaptaci do češtiny mají velký potenciál hlavně lexémy anglické, což dokazuje i současná tendence neologismů.

Anotace

1. Příjmení a jméno autora

Jiřina Janošťáková

2. Název katedry a fakulty

Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

3. Název diplomové práce

Jazyk Mechanického pomeranče v českém překladu

4. Jméno vedoucího diplomové práce

Mgr. Josef Línek. PhD.

5. Počet znaků

74 917

6. Počet příloh

1

7. Počet titulů použité literatury

40

8. Klíčová slova

Anthony Burgess, A Clockwork Orange, neologismus, okazionalismus

9. Anotace diplomové práce

Práce se zabývá českým překladem Burgessovy novely *Mechanický pomeranč*. Popisuje, jakým způsobem byl slang anglického originálu založený na ruštině přeložen do slovanského jazyka. Sleduje nejproduktivnější slovotvorné způsoby a míru adaptace autorských neologismů do jazykového plánu češtiny.

12. Literatura

- Brich, D.: English Literature. Oxford University Press, Oxford 2009.
- Burgess, A.: A Clockwork Orange. Penguin Books, London 1972.
- Burgess, A.: Mechanický pomeranč. Odeon, Praha 2010.
- Čechová, M.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2000.
- Dokulil, M.; Horálek, K.: Mluvnice češtiny 1. Fonetika. Fonologie. Morfonologie a morfemika. Tvoření slov. Academia, Praha 1986.
- Drabble, M. (ed.): English Literature. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Academia, Praha 1985.
- Filipec, J., Daneš, F., kol.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia, Praha 2007.
- Fišer, Z.: Překlad jako kreativní proces – Teorie a praxe funkcionalistického překládání. Brno 2009.
- Fronek, J.: Velký česko-anglický slovník/Comprehensive Czech-English dictionary. Leda, Voznice 2000.
- Hilský, M.: Současný britský román. H&H, Praha 1992.
- Hubáček, J.: Malý slovník českých slangů. Profil, Ostrava 1988.
- Hubáček, J.: O českých slanzích. Profil, Ostrava 1979.
- Hübschmannová, M.: Romsko-český a česko-romský kapesní slovník; Praha, Fortuna 1998.
- Hugo J. a kol.: Slovník nespisovné češtiny. Maxdorf, Praha 2009.
- Karlík, P. (ed.): Encyklopedický slovník češtiny. NLN, Praha 2002, s. 405.
- Kraus, J. a kol.: Nový akademický slovník cizích slov A–Ž. Academia, Praha 2005.
- Knittlová, D. a kol.: Překlad a překládání. Univerzita Palackého, Olomouc 2010.
- Levý, J.: Umění překladu. Ivo Železný, Praha 1998.
- Martincová, O., kol.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2. Academia, Praha 2004.
- Maříková, H. a kol.: Velký sociologický slovník. Karolinum, Praha 1996.
- Mitter, P.: Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Ústí nad Labem 2003, s. 51.
- Ousby, I.: Literature in English. Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- Palek, B.: Základy obecné jazykovědy; SPN Praha, 1989.
- Petr, J.: Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví. Academia, Praha 1986, s. 51n.
- Saussure, F. de: Kurs obecné lingvistiky; Academia Praha 2007.

Sochová, Z.: Co ve slovnících nenajdete: Novinky v současné slovní zásobě. Portál, Praha 1994.

Stríbrný, Z.: Dějiny anglické literatury 2. Academia, Praha 1987.

Suchá, K.: Umělohmotný třípokoj (Lexikální analýza se zřetelem k neologii). Nepublikovaná diplomová práce, UP Olomouc 2011.

Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. SPN, Praha 1971.

Štiková, E.: Německo-český, česko-německý slovník. František Beníšek, Teplice 2009.

Jaklová, A.: Budeme argot nově definovat? in SaS 60, 1999.

Mravinacová, J.: Přejímání cizích lexémů in Neologismy v dnešní češtině. ÚJČ AV ČR, Praha 2005.

Opavská, Z.: Nová pojmenování ženských osob in Neologismy v dnešní češtině. ÚJČ AV ČR, Praha 2005.

Světlá, J.: Nová abstraktní pojmenování in Neologismy v dnešní češtině. ÚJČ AV ČR, Praha 2005.

Světlá, J.: Nová adjektivní pojmenování in Neologismy v dnešní češtině. ÚJČ AV ČR, Praha 2005.

Utěšený, S.: K pojmenování a terminologii sociálních nářečí in Naše řeč 62, 1979.

Selton, W.: Understanding Nadsat Talk in Anthony Burgess' a Clockwork Orange, URL: <<http://voices.yahoo.com/understanding-nadsat-talk-anthony-burgess-clockwork-472506.html?cat=9>>

Rabkin, E. S.: Metalinguistics and Science Fiction In Critical Inquiry Vol 6, No. 1, Autumn 1979 <<http://www.jstor.org/stable/1343087>>

URL: <<http://www.modernlibrary.com/top-100/100-best-novels/>>

URL: <<http://www.anthonyburgess.org/about-anthony-burgess/burgess-a-brief-life>>

URL: < http://www.obecprekladatelu.cz/_ftp/DUP/S/SenkyrikLadislav.htm >

URL: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/>>

URL: <<http://soomka.com/nadsat.html>>

13. Slovník *Mechanického pomeranče*

Motivace v anglickém jazyce

ajko	eye	oko
ancintní	ancient	starý
apset	upset	nevolnost
bajat	boy	chlapec
batl	battle	bitva, boj
bejk	beak	nos, zobák
bel	bell	zvonek
bérový	bare	nahý
bitko	bitty	trochu
bitkově	bitty	trochu
bitkový	bitty	malý
blažka	blood	krev
blažkovat	blood	krvácet
blažkový	bloody	krvavý
bred	bread	chleba
brejn	brain	mozek
brejny	brainy	chytrý
bresty	breast	prsa
brotek	brother	bratr
bygin	begin	začít
čejn	chain	řetěz
decidovat	decide	rozhodovat
drajovat	dry	sušit
drajvovat	drive	řít, jet
dresy	dress	oblečení
drím	dream	sen
drinkání	drink	pití
drinkat	drink	pít
drinknout	drink	vypít
drunkard	drunkard	opilec
fancy	fancy	halucinace, představy
fejs	face	obličej
férplej	fair play	spravedlivý
fír	fear	strach
físíz	faeces	hovno
físízově	feaces	posraně
físízový	feaces	posraný

frendácky	friendly	přátelsky
frendíček	friend	kamarád
frendík	friend	kamarád
frendíkovsky	friend	přátelsky
frendíkovský	friend	přátelský
fútka	foot	noha
ganka	gun	zbraň
gard	guard	stráž
gejmka	game	hra
gejt	gate	dveře, vstup
gud	good	dobrý
házbend	husband	manžel
hedka	head	hlava
hendka	hand	ruka
hepennout	happen	stát se
hepenovat	happen	dít se
hírnout	hear	zaslechnout
hírovat	hear	slyšet
hjumaník	human	člověk
horibl	horrible	hnusný
houla	hole	konečník
houm	home	domov
ikspenzivně	expensive	draze
interesovat	interest	zajímat
ír	ear	ucho
jůsfl	useful	užitečný
kápek	cup	hrnek
kečnout	catch	dopadnout
ketek	tomcat	kocour
ketka	cat	kočka
kvikle	quick	rychle
kviklejší	quick	rychlejší
kviklý	quick	rychlý
láfajcí	laugh	smějíc
láfání	laugh	smích
láfat	laugh	smát
lajf	live	život
lejdýz	lady	žena
lips	lips	ret
litlko	little	trochu
luk	look	pohled
luknout	look	podívat
luknutí	look	pohled
lukovat	look	vidět
many	money	peníze
maskýs	masks	masky
najf	knife	nůž
najfový	knife	nožový
najt	night	noc

najtka	night	noc
naláfat	laugh	nasmát
nedygovat	dig	nehlobat
nehírovat	hear	neslyšet
nekečnout	catch	nechytit
nelukovat	look	nevidět
nenajfovat	knife	neřezat
neprotolknout	tolk	nepromluvit
nezlukovat	look	nespatřit
nojz	noise	hluk
nojzovatě	noise	hlasitě
odlídovat	lead	odvést
odvolknout	walk	odejít
odvolkovat	walk	odcházet
oklínit	clean	očistit
ostoulování	steal	krádež
oudanější	old	starší
ouldan	old	stařec
ouldaně	old	staře
ouldánek	old	stařík
ouldaný	old	starý
pejpry	newspaper	noviny
pípl	people	člověk
píplovský	people	lidský
plac	place	místo
pležr	pleasure	potěšení
podrinkat	drink	popít
podrinkování	drink	popíjení
podrinkovat	drink	popíjet
pohírovat	hear	poslouchat
potejtvý	potatoe	bramborový
potolkat	tolk	promluvit
protolknout	tolk	říct
protolkovat	tolk	promluvit
přehírovat	hear	doposlouchat
převolkovat	walk	přejít
purčejznout	purchase	koupit
purčejzovat	purchase	kupovat
pylou	pylow	polštář
rejzr	razor	břitva
ričatý	rich	bohatý
ripovat	rip	trhat
rozláfaný	laugh	rozesmátý
rozláfat	laugh	rozesmát
rozláfovaný	laugh	rozesmátý
rozripovaný	rip	roztrhaný
rozripovat	rip	roztrhat
rozskrímovat	scream	rozkřičet
sarky	sarky	ironicky

sejmový	same	stejný
sily	silly	hloupý
silykový	silly	hloupý
siňákový	cinema	promítací
siňák	cinema	kino
siňákový	cinema	promítací
skrím	scream	křik
skrímat	scream	křičet
skrímnout	scream	vykřiknout
skrímování	scream	křik
skrímovat	scream	křičet
skrímující	scream	křičící
slípnout	sleep	pomilovat
smajl	smile	úsměv
smajlnout	smile	usmát
smel	smel	smrad
smelovat	smel	smrdět
smelovatý	smel	smradlavý
sojlovatý	soiled	špinavý
stoulnout	steal	ukrást
stoulování	steal	krádež
stoulovat	steal	krást
šugr	sugar	cukr
šugrový	sugar	cukrový
tajm	time	čas
tejl	tale	historka
tolknout	tolk	říct
tolkování	tolk	mluvení
tolkovat	tolk	mluvit
tukovat	took	vzít
tý	tea	čaj
týn	teen	adolescent
týnovský	teen	adolescenční
uhírovat	hear	uslyšet
uláfat	laugh	uchechtat
ulukovat	look	uvidět
uskrímovat	scream	ukřičet
vajfka	wife	manželka
verd	word	slovo
vípovat	weep	plakat
vojs	voice	hlas
volkovat	walk	jít
volkující	walk	jdoucí
vošovat	wash	mýt
vyčejnout	chain	zranit řetězem
vydrinkat	drink	vypít
vyklínsovat	clean	vyčistit
vyskrímnout	scream	vykřiknout
windou	window	okno

zafísízovaný	feaces	zasraný
zagejmovat	game	zahrát
zakilovat	kill	zabít
zapsetovaný	upset	rozčilený
zapsetovat	upset	naštvat
zaskrímat	scream	zakřičet
zaskrímovat	scream	zakřičet
zharmovat	harms	zranit
zhírnout	hear	poslechnout
zhírovat	hear	poslouchat
zlukovat	look	vidět

Motivace v původním jazyce nadsat

babooshka	baboochka	stará žena
balnoj	bolnoj	nemocný
bezjárblový	yarbles	kastrovaný
bog	bog	bůh
bogmanský	bog	náboženský
bolšácky	bolshy	obrovsky
bolšácký	bolshy	velký
bračny	bratchny	hajzl
brosat	brosay	házet
čárlí	charlie	kaplan
časó	chasso	stráž
čina	cheena	žena
čipuka	chepooka	nesmysl
čuděsný	choodessny	zázračný
doguljat	gooly	dojít
dotolčokovat	tolchock	dostrkat
forela	forella	baba
golík	gooly	jednotka měny
gorlo	gorlo	krk
gorlový	gorlo	krční
gražně	grazhny	špinavě
gražný	grazhny	špinavý
gromce	gromky	hlasitě
gromkově	gromky	hlasitě
gromkovější	gromky	hlasitější
gromkový	gromky	hlasitý
guljat	gooly	jít
gulliver	gulliver	hlava
gulliverek	gulliver	hlavička
chorošně	horrorshow	dobře
chorošný	horrorshow	dobry
ímja	eemya	jméno

járble	yarbles	varlata
kantora	cantora	kancelář
karman	carman	kapsa
kiška	keeshkas	střeva
knopka	knopka	tlačítko
kolokolčik	collocol	zvonek
lomtyk	lomtick	kousek
lubilubikovat	lubbilubbing	mít sex
milicjant	millicent	policista
milicjantský	millicent	policejní
nejbolšáctější	bolshy	největší
nejgražnější	grazhny	nejhorší
nejgromkovější	gromky	nejhlasitější
neponímat	pony	nechápat
netolčokovat	tolchock	nebít
nevtolčokovat	tolchock	nedostrkat
neztolčokovat	tolchock	nezbít
níznýs	neeznies	kalhotky
očky	otchkies	brýle
odguljat	gooly	odejít
odguljávat	gooly	odcházet
odinočko	oddy-knocky	sám
odinočkový	oddy-knocky	samotný
odinočky	oddy-knocky	osamoceně
pišča	pishcha	jídlo
plečo	pletcho	rameno
pleník	plenny	vězeň
plot	plott	tělo
polyšpér	polyclef	paklíč
ponímat	pony	rozumět
popuganý	poogly	vyděšený
popugat	poogly	děsit
pošlágovat	shlaga	porvat
prestúpnický	prestoopnik	kriminální
prestúpnik	prestoopnik	kriminálník
prošlágovat	shlaga	probojovat
přeguljat	gooly	přejít
přiguljat	gooly	přijít
ptica	ptitsa	dívka
ptička	ptitsa	dívinka
rabbit	rabbit	práce
rabbitání	rabbit	práce
rabbitat	rabbit	pracovat
rabbinit	rabbit	pracovat
robnout	rabbit	udělat
rozdresovaný	razdrez	naštvaný
rozdresovat	razdrez	naštvat
rož	rozz	policista
rožovský	rozz	policejní

saboga	sabog	bota
skotyňa	scoteena	kráva
smotrújící	smot	dívající
sodácký	sod	bastardí
sodák	sod	bastard
spačka	spatchka	spánek
šajka	shaika	banda
šáry	sharries	varlata
šlaga	shlaga	klacek
šlágování	shlaga	rvačka
šlágovat	shlaga	rvát
šlágující	shlaga	rvoucí
šlapa	shlapa	klobouk
šlema	shlem	helma
šňáпка	snoutie	cigareta
taštúk	tashtook	kapesník
tolčok	tolchock	rána
tolčoknout	tolchock	praštit
tolčokování	tolchock	bití
tolčokovat	tolchock	bouchat
tufle	toofles	bačkory
vguljat	gooly	vejít
vtolčokovat	tolchock	dostrkat
vypuganě	poogly	vyděšeně
vytolčokovat	tolchock	vymlátit
zguljat	gooly	sejít
ztolčoknout	tolchock	zbít
ztolčokovaný	tolchock	zbitý
ztolčokovat	tolchock	zbít

Neutříděná směs kompozit a autorských slov

andrбуči	autor.	spodní prádlo
básmaník	autor.	básmník
blbání	autor.	hraní
blbat	autor.	hrát
buč	---	věc
bumabum	autor.	bouřka
cánočistit	autor.	čistit zuby
drogovat	autor.	brát drogy
dvatajm	autor.	dvakrát
džemimák	jamiwam	džem
džvenk	---	zvuk
flip	original	prima
hendkáv	autor.	rukáv
hňáček	autor.	droga
hňápec	autor.	droga

járblkoule	autor.	varlata
ještěk	---	jazyk
kapoun	autor.	kapavka
kartáč	sharp	žena
klaphoula	autor.	držka
mladoptiččí	autor.	dívčí
mlíkovat	autor.	fetovat mléko plus
mňauat	autor.	mňoukat
mňoukadlo	autor.	kočka
několitajm	autor.	několikrát
omluvka	autor.	omluva
parola	---	záchod
plusmlíčňák	milk plus	mléčný bar
plusmlíko	milk plus	mléko s drogou
podhjaníci	autor.	podřízení
popbuči	autor.	módní věci
popdisk	autor.	módní album, disk
popsong	autor.	hit
postnápravný	autor.	postnápravný
rakovka	cancer	cigareta
rakovkování	cancer	kouření
rakovkový	cancer	cigaretový
remkový	---	úžasný
sajdka	---	dívka
supernásilí	ultraviolence	supernásilí
syňága	autor.	droga
syňágový	autor.	drogový
školivól	skolliwoll	škola
šňout	---	nos
šungl	---	kousek
tolda	autor.	droga

Abstract

„What's it going to be then, eh?“ Question is an entry into the world of Alex and his three droogs, the world of Anthony Burgess novella *A Clockwork Orange*, whose language fascinated literary critics and linguists since its first release in 1962.

This work aims to analyze the Czech translation and transformation of Burgess language experiment to the Slavic language, on which it was originally based. We analyze Ladislav Šenkyřík translation vocabulary and then manner and extent to which foreign borrowings are adapted to Czech language system.

In the introduction we present a brief excursion into the life and works of Anthony Burgess. To clarify the social context we summarize *Clockwork Orange* the facts. Attention to the original form of Burgess made slang called Nadsat is taken into consideration. Then we deal with general sociolects issues in Czech focusing primarily on slang. We are interested in the problems of translation applied slang in fiction.

The theoretical basis of our analysis is a description of Czech vocabulary enrichment with emphasis on neolexia. Nomenclative categories are taken to consideration. The analyzed material consists of an inventory of lexemes excerpted from the full text of *The Clockwork Orange*. More than three hundred items we divide into groups by language, and a condition that motivated their creation.

We came to two key categories – starting with lexemes originated in English and lexemes formed the basis of the original Burgess Nadsat language, that is a staple in Russian. In these groups, we tried to clarify the origin of individual words and their orthographic adaptation. Orthographic adaptation in both groups follows the spirit of simplified phonetic transcription. Simple adaptation of the basic English lexemes correspond to neologism adaptation in the current trend. The lexemes of language Nadsat we see a clear tendency to return to forms of phonetic transcription of Russian.

Each of the designated groups we further analyze individually by its part of speech, which are nouns, verbs, adjectives and adverbs. As the only productive way of word formation has proved to be derivative, mainly by suffix, rarely by prefix (with verb modification and comparison of adjectives). For each part of speech we take into account contained nomenclative categories – modification, mutation and transposition.

The analysis showed that the Šenkyřík created hybrid occasionalisms fully adapted to Czech language system without major deviations. This fact supports the idea of a small degree of individualization, allowed to the speaker using distinctive language system, unless it's impossible to decode language for other users.

In the final mixed lexems group encountered other types of word formation, especially hybrid composition with one component originating from a foreign language. Marginally mention the onomatopoeic word imitating and reproducing natural sounds and lexemes derived from them. The last word formation is represented by way abbreviation.